

דני ואזנה

מאה שנות הסתדרות

מהדורה מיוחדת לרגל 100 שנים לארגון העובדים

הגדול בישראל

דני ואזנה

מאה שנות הסתדרות

מהדורה מיוחדת לרגל 100 שנים לארגון העובדים

הגדול בישראל



Dani Vazana

One hundred years of Histadrut

עריכת תוכן: ד"ר ערן טל
עימוד: שחקים
עיצוב עטיפה ולוגו: שגית קמחי

© כל הזכויות שמורות למחבר דני ואזנה

ולשחקים הוצאה לאור

www.daniozana.com

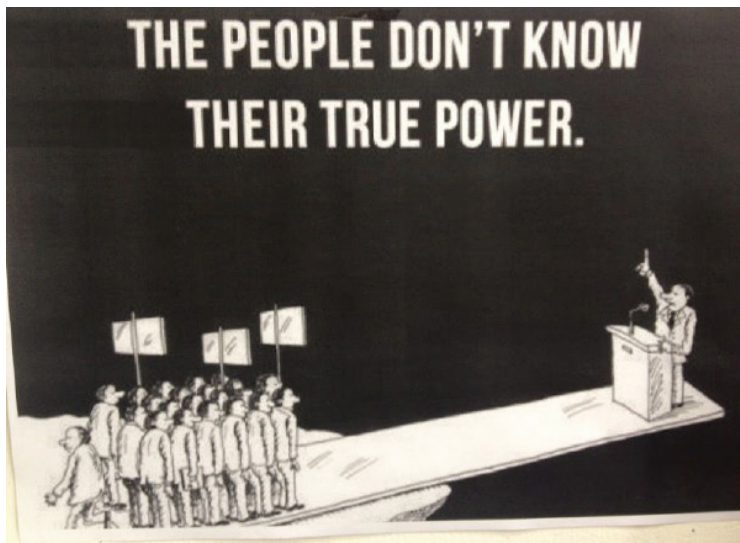
daniozana@gmail.com

© אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם, לאחסן במאגר מידע
או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי בלי אישור
בכתב מהמחבר.

דאנאקוד: 800-18603

Printed in Israel, 2020

תודה מיוחדת להורי היקרים,
לאשתי קרן ולילדיי האהובים, אור, עידו ואיתי,
על התמיכה, הפרגון, הסבלנות וההתחשבות,
שאפשרו לי להשקיע את מלוא הזמן ותשומת הלב הדרושים למלאכת כתיבת הספר



תמונה: באדיבות מכון לבון

תוכן העניינים

שער ראשון שנות ההקמה 1929 - 1948 / 13

- שנת 1920 הקמת ההסתדרות הכללית / 14
שנת 1920 ההכרזה על חוקת ההסתדרות / 17
שנת 1921 דוד בן-גוריון, מזכ"ל ההסתדרות 1921-1935 / 20
שנת 1921 "משפט החברים", מערכת המשפט ההסתדרותית / 22
שנת 1921 "בנק הפועלים" - המוסד הכספי למען פועלי היישוב / 52
שנת 1921 סולל בונה - המשרד לעבודות ציבוריות ולבנין / 28
שנת 1921 קופת חולים הכללית של העובדים העברים בא"י / 31
שנת 1921 "נעמת", נשים עובדות ומתנדבות / 34
שנת 1923 חברת העובדים השיתופית הכללית בא"י / 37
שנת 1924 הסתדרות הנוער העובד / 40
שנת 1925 עיתון "דבר", עיתון פועלי א"י / 43
שנת 1925 תיאטרון האהל, תיאטרון פועלי ארץ-ישראל / 46
שנת 1926 תנובה. אספקה חקלאית / 49
שנת 1926 "הפועל" - איגוד הספורט של ההסתדרות / 52
שנת 1927 ברית פועלי ארץ-ישראל / 55
שנת 1940 הסכם קיבוצי ראשון ביישוב. תוספת יוקר לפועלים / 58
שנת 1941 הקמת איגוד פועלי הדפוס / 60
שנת 1944 "המשביר לצרכן". מסחר סיטונאי / 63
שנת 1946 המחלקה לעזרה הדדית / 66
שנת 1947 בית-הספר לפעילי ההסתדרות / 69

שער שני שנות ההגמוניה 1948 - 1960 / 73

- שנת 1948 הכרזת המדינה. מאבק שליטה, מי הריבון? / 74
שנת 1948 הלאמת שירות הביטחון. פירוק הפלמ"ח / 77
שנת 1951 חקיקה בתחום יחסי העבודה / 80

שנת 1951 שביתת הימאים. קבלת מרות או עצמאות / 83
 שנת 1951 "פלוגות הסדרן". המיליציה ההסתדרותית / 86
 שנת 1953 הלאמת החינוך. ביטול זרם העובדים / 89
 שנת 1956 הקמת קרנות הפנסיה ההסתדרותיות / 92
 שנת 1956 פנחס לבון, מזכ"ל ההסתדרות 1956-1961 / 95
 שנת 1959 הלאמת לשכות העבודה ההסתדרותיות / 98
 שנת 1959 אירועי ואדי סאליב. ההסתדרות תחת מתקפה / 100
 שנת 1960 המכון האפרראסיאתי / 102
 שנת 1961 אהרון בקר, מזכיר ההסתדרות 1961-1969 / 105

שער שלישי יחסי עבודה לאן? 1960 - 1977 / 109

שנת 1961 "לחם עבודה" - גל שביתות במשק. מדן ועד לאן? / 110
 שנת 1962 שביתות בקואופרטיבים לתחבורה / 113
 שנת 1963 פרי הגליל. כרוניקה של מאבק / 116
 שנת 1964 מאבק עובדי חברת החשמל באשדוד. שביתת רעב / 118
 שנת 1965 שביתה ברשות הדואר / 120
 שנת 1965 "חרות" במסדרונות ההסתדרות / 122
 שנת 1966 הקרב על שם ההסתדרות: "העברים" / 125
 שנת 1966 מהומות 1 במאי בעיר הנמל הדרומית / 127
 שנת 1963 יצחק בן-אהרון, מזכ"ל ההסתדרות 1963-1969 / 130
 שנת 1969 הקמת בית הדין לעבודה. "שפיטה במקום שביתה" / 132
 שנת 1969 הקמת הסמינרים להכשרת מורים / 135
 שנת 1970 שביתות סוערות בנמל אשדוד / 138
 שנת 1971 מחאת "הפנתרים השחורים" / 141

שער רביעי קץ ההגמוניה 1977 - 1994 / 145

שנת 1977 המהפך הפוליטי, קץ ההגמוניה ההסתדרותית / 146
 שנת 1977 תכנית הליברליזציה - המאבק על הסובסידיות / 149
 שנת 1978 "עסקת חבילה" ראשונה בעידן שלטון הימין / 152
 שנת 1979 הקמת פורום ראשי 13 הוועדים הגדולים / 155
 שנת 1980 מפגן עוצמה ב"כיכר פועלי ישראל" / 158
 שנת 1980 שבירת העבודה המאורגנת בענף העיתונות / 161
 שנת 1982 פעולת הממשלה לפירוק אל-על / 164
 שנת 1985 מאבק עובדי הדפוס. מדוממים מכונות / 167
 שנת 1985 מחוזים קיבוציים לחוזים אישיים / 169
 שנת 1985 התבצרות פועלי "אתא" / 171

שנת 1985 "תכנית הייצוב הכלכלית" / 174
 שנת 1988 משבר בקבוצות "הפועל" / 177
 שנת 1989 קריסת קונצרן כור / 179
 שנת 1990 "ליל הכלבים". משבר זהות / 182
 שנת 1990 גל הפרטות במשק / 185
 שנת 1994 קריסת קופת חולים כללית / 188

שער חמישי התנגשות אידיאולוגית 1994 - 2004 / 191

שנת 1994 חיים רמון, יו"ר ההסתדרות 1994-1995 / 192
 שנת 1995 "רפורמת רמון". חוק ביטוח בריאות ממלכתי / 194
 שנת 1995 מכירת הנכסים ההסתדרותיים / 197
 שנת 1995 הפנקס האדום. סוף עידן / 199
 שנת 1995 עמיר פרץ, יו"ר ההסתדרות 1995-2005 / 201
 שנת 2003 שביתת מאה הימים בסקטור הציבורי / 204
 שנת 2003 הלאמת קרנות הפנסיה הוותיקות של ההסתדרות / 207
 שנת 2003 מאבק עובדי "חיפה כימיקלים דרום" / 210
 שנת 2004 שביתה כללית במשק. פרץ מוריד את השלטר / 213
 שנת 2006 עופר עיני, יו"ר ההסתדרות 2006-2014 / 215
 שנת 2006 הקמת ברית היסטורית עם המעסיקים / 217

שער שישי מתאגדים 2006 - 2014 / 221

שנת 2007 התארגנות עובדי "קופי בין", איך שמלצר אחד מעוז? / 222
 שנת 2009 עסקת החבילה במשק. "השולחן העגול" / 225
 שנת 2009 תיקוני החקיקה בתחום התארגנויות עובדים / 228
 שנת 2009 התארגנות עובדי "ספרינט מוטורס" / 230
 שנת 2009 מתנועת הנוער לבית הוועד הפועל, "דרור ישראל" / 233
 שנת 2009 המכון הבינלאומי למנהיגות עובדים / 236
 שנת 2010 הקמת האגף להתאגדות עובדים / 238
 שנת 2011 המחאה החברתית במסדרונות ההסתדרות / 241
 שנת 2012 התארגנות עובדי "פלאפון", פריצת דרך / 244
 שנת 2012 התארגנויות עובדים בענף העיתונות / 250
 שנת 2012 התארגנויות בענפי הביטוח, האשראי והפיננסים / 253

שער שביעי רפורמות במגזר הציבורי 2012 - 2020 / 257

שנת 2012 הקרב על הפרטת "רכבת ישראל", בלימת חירום / 258
 שנת 2013 רפורמה בנמלי הים / 261

- שנת 2013 רפורמת השמיים הפתוחים / 264
- שנת 2014 רפורמה ב"דואר ישראל" / 266
- שנת 2014 אבי ניסנקורן, יו"ר ההסתדרות 2014-2019 / 269
- שנת 2014 התארגנויות עובדים בענף ההייטק / 272
- שנת 2014 מאבק עובדי "הדסה עין כרם". איפה הכסף? / 275
- שנת 2015 מאבק עובדי "קרן קיימת לישראל" / 277
- שנת 2015 שביתת עובדי "כימיקלים לישראל". מאבק בלימה / 279
- שנת 2015 המאבק לצמצום תופעת עובדי הקבלן / 282
- שנת 2019 ארנון בר דוד, יו"ר ההסתדרות 2019 - ועדיין / 285
- הערות המחבר / 288
- קרדיט תמונות / 290
- ביבליוגרפיה / 294

הקדמה

מאה שנים חלפו מאז ההכרזה ההיסטורית על הקמת ההסתדרות בחנוכה 1920. מייסדיה הנפעמים, דוד בן-גוריון וברל כצנלסון, שחשו את משק כנפי ההיסטוריה באולם הישן בטכניון שבחיפה עם נעילת הוועידה הכללית של פועלי ארץ-ישראל, ראו בהכרזה הנכספת רגע מכונן בחיי התנועה הציונית בדרך למימוש חזונם הציוני. בשאר רוח הם ראו בהסתדרות את הגוף הארגוני והרעיוני שיסחוב על כתפיו את מפעל ההתיישבות ואת הקמת המדינה שבדרך.

חזונם מרחיק הלכת של המייסדים קרם עור וגידים בהסתערות חלוצית חסרת מעצורים. תנופת העשייה כללה הקמת תשתיות, מפעלים ומוסדות לשירות המתיישבים בכל תחומי החיים, בהם רווחה, חינוך, בריאות, תרבות, קליטת עלייה וביטחון. כל אלה העניקו להסתדרות במרוצת השנים את עוצמתה הרבה והעמידו אותה במקום מרכזי בעיצוב פניה של המדינה לאורך מרבית שנותיה מאז הקמתה ועד היום.

הספר "מאה שנות הסתדרות" ילווה אתכם הקוראים במסעה ההיסטורי של ההסתדרות, שבמידה רבה הוא גם מסעה ההיסטורי של מדינת ישראל. ראשיתו בהקמת משק הסתדרותי אדיר ממדים בתקופת המנדט הבריטי ובהגמוניה הסתדרותית מוחלטת בכל תחומי החיים בארץ לאורך עשרות שנים, המשכו במשבר עמוק שפקד אותה בראשית שנות ה-80 עם דעיכתו של המשק הסתדרותי, ומקומו הנוכחי של המסע עם פריחתה המחודשת של העבודה המאורגנת בעשור האחרון.

דרכה של ההסתדרות נסללה בדרך רצופת קשיים ומהמורות. היא ידעה אתגרים בהפרחת השממה, בקליטת עלייה ובעיצוב פני המדינה. היא חוותה עימותים מפלגתיים עזים, מחאות חברתיות תוססות, מאבקי פועלים, משברים כלכליים, מהפכים פוליטיים ורפורמות מכוננות. היא היטלטלה בין הגמוניה מוחלטת למשברים קיומיים, בין הערצת תומכיה הנאמנים ובין התנגדות מבקריה החריפים, אך במבט לאחור, לתרומתה האדירה למדינה ולהשפעתה על ציבור העובדים במאה השנים שחלפו אין אח ורע בעולם כולו. מאה האירועים המוצגים בספר "מאה שנות הסתדרות" ואירועים נוספים שקצרה היריעה מלהכיל בכרך זה, מסמלים את אבני הדרך במסעה המטלטל של ההסתדרות לאורך ההיסטוריה.

שער ראשון

שנות ההקמה

1948 - 1929



שנת 1920

הקמת ההסתדרות הכללית



תמונה קבוצתית של משתתפי ועידת היסוד של ההסתדרות (מכון לבון)

ב־4 בדצמבר 1920, בוועידה הכללית של פועלי ארץ־ישראל שהתכנסה בטכניון שבחיפה, הוכרז על הקמת ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י - הארגון המאחד את כל הפועלים והעובדים בארץ.¹ להחלטה שהתקבלה בצהלות ובריקודים קדמה מחלוקת ארוכת שנים ורווית יצרים בשאלה המכרעת בעת ההיא - האם ניתן לאחד תחת ארגון בלתי מפלגתי אחד את ציבור הפועלים ביישוב המפולג פוליטית בין שלוש מפלגות: האחת, "פועלי ציון", מפלגה ציונית סוציאליסטית בהנהגת דוד בן־גוריון, יצחק בן צבי ואחרים. השנייה, "הבלתי מפלגתיים", תנועת הפועלים העממית בראשות טבנקין וברל כצנלסון. והשלישית, "הפועל הצעיר", מפלגת פועלים ציונית, שפעלה בהשאת מנהיגה הרוחני הבלתי מוכתר א.ד. גורדון ובהובלת יוסף שפרינצק, יוסף אהרנוביץ' ואחרים.

שאלת "ההתאחדות" בין מפלגות הפועלים בארץ עמדה על סדר היום בשלהי העשור השני של המאה ה־19. היתה זו שעתו המכרעת של היישוב כשהציונות עמדה בפני

1 כתב הארץ (9 דצמבר), ועידת הפועלים הכללית. הארץ, עמ' 3.

התגשמותה.² את הדרך לאחדות סלל ברל כצנלסון בנאומו הפרגמטי "לקראת הימים הבאים", אותו נשא באספת הפועלים במושבה רחובות בפורים 1918. בלהט האופייני לו הוא שטח את משנתו בנוגע לתפקידיה, למוסדותיה ולפעילותה של ההסתדרות עוד בטרם נולדה.³ דבריו אלה הגיעו אל אוזניו הקשובות של בן-גוריון וקירבו בין השניים. במשך פחות משנתיים, בכריזמה ובכוש מנהיגות מעוררי השראה, הם פרצו את המחיצות ביניהם, פתחו במסע שכנוע, הסברה וסיעור מוחות בין המתנגדים הקנאים ובין התומכים הנלהבים, רקחו אידיאולוגיה משותפת הנסמכת על גיבוש מצע משותף, הכינו תכנית לבניין הארץ והכריזו בפברואר 1919 על הקמת מפלגה משותפת - "אחדות העבודה".

סירובה העיקש של "הפועל הצעיר" להצטרף לאיחוד בוועידת היסוד שהתקיימה במושבה פתחתקווה, העמיק את הפלגנות, הבדלנות והמרירות בין המפלגות. הפער הפוליטי והרעיוני



דוד בן-גוריון וברל כצנלסון, ציריך, 1937 (מכון לבון)

היה כה עמוק שרק מעטים, ובראשם ברל כצנלסון, ממנהיגי היישוב, האמינו וקיוו שביכולתם להוביל לשינוי. כשנה וחצי לאחר מכן התכנסו המפלגות והתנועות החלוקות בדרכן לוועידה שתכליתה התלכדות סביב מבנה ארגוני חדש שיבסס את אחיזתו ככוח המשמעותי בחיי היישוב בארץ - ההסתדרות. כאלף פועלים מכלל המושבות ו-87 צירים, שנבחרו בבחירות יחסיות על-ידי 4433 פועלים, באו בשערי הוועידה, שנפתחה בקריאתו הפייסנית המדהדת של יוסף

ברץ: "בתוצאותיה של ועידה זו תלוי גואלנו בארץ. מן הוועידה הזאת לא נצא בלי אחדות הפועלים!" מילים נחרצות שנועדו להפיג את המתח והחשש הכבד ששרר באולם מחשש לכישלון נוסף.⁴

שישה ימים נמשכה הוועידה, שבמהלכה התקיימו דיונים נוקבים וסוערים, לעיתים אל תוך הלילה, לבריור הסוגיות השנויות במחלוקת שעמדו על סדר היום. המרכזית שבהן היתה שאלת מהות הארגון של פועלי ארץ-ישראל.⁵ ביטויים חריפים, ויכוחים נוקבים, האשמות

2 נורמאן, י. (1919, 20 מרץ). על ועידת פועלי ציון. הארץ, עמ' 7.

3 כתב דבר. (1945, 5 יולי). הכרך הראשון של כתבי ברל כצנלסון. דבר, עמ' 1.

4 כתב הארץ. (1920, 9 דצמבר). ועידת הפועלים הכללית. הארץ, עמ' 3.

5 כתב הארץ. (1920, 14 דצמבר). ועידת הפועלים הכללית. הארץ, עמ' 3.

כבודות וקריאות ביניים לעבר הנואמים נשמעו מכאן ומכאן ושלהבו את היצרים. איש לא השלה את עצמו שהדרך לאיחוד תיסלל על מי מנוחות.

"בתוצאותיה של ועידה זו תלוי גואלנו בארץ. מן הוועידה הזאת לא נצא בלי אחדות הפועלים!"
(יוסף ברץ, 1920)

רק ביומה של השישי של הוועידה נפרצה הדרך ליישוב המחלוקת בשאלת האיחוד. שורה של החלטות שהובאו להצבעה אושרו בזו אחר זו.⁶ בנוסף, הוועידה בחרה מועצה בת 23 חברים, שתפקידה לבחור את מרכז ההסתדרות והנהלת כלל מוסדותיה המרכזיים לקראת הוועידה הבאה. בין השמות הבולטים נמנו יצחק בן-צבי, דב הוז, יצחק טבנקין, ברל כצנלסון, דוד רמז ויוסף שפרינצק.⁷ בשתיים אחר חצות אחזה התרגשות עצומה באולם עם ההכרזה על הקמת ההסתדרות, והפועלים הנרגשים בקהל פרצו בקריאות שמחה ובריקודים במעגלים.

"הפועל הצעיר", שהשתתפה בוועידת היסוד, אומנם נותרה מחוץ לאיחוד, אך לא לזמן רב. גם לאחר שכשלו המאמצים להשגת המסגרת הכלל מעמדית - "ההתאחדות" באופן מלא, לא הרפו מנהיגי "אחדות העבודה" מהרעיון להתאחד עם "הפועל הצעיר", כשבין השיקולים המעשיים היה הרצון להשיג שליטה והרמוניה בהסתדרות (גולדשטיין, 2007).



ברל כצנלסון, אפיקים, 1938 (ויקישיתוף)

בשנת 1930 התאחדו המפלגות והיו למפלגה אחת - מפלגת פועלי ארץ-ישראל (מפא"י). ההסתדרות הוקמה בראש ובראשונה כמכשיר של

התנועה הלאומית היהודית להגשמת חלום מדינת היהודים. חזונם מרחיק הלכת של המייסדים קרם עור וגידים בהסתערות חלוצית חסרת מעצורים. תנופת העשייה כללה הקמת תשתיות, מפעלים ומוסדות לשירות המתיישבים בכל תחומי החיים, בהם רווחה, חינוך, בריאות, תרבות, קליטת עלייה וביטחון. כל אלה העניקו להסתדרות במרוצת השנים את עוצמתה הרבה ואת מקומה המרכזי בעיצוב פניה של המדינה לאורך מרבית שנותיה מאז הקמתה ועד היום.

6 כתב דאר היום. (1920, 26 דצמבר). הוועידה הכללית של פועלי א"י. דאר היום, עמ' 3.

7 כתב דאר היום. (1920, 27 דצמבר). ההסתדרות הכללית של העובדים. דאר היום, עמ' 3.

שנת 1920

ההכרזה על חוקת ההסתדרות



ועידת ההסתדרות השנייה. קולנוע "עדן" בתל אביב (מכון לבון)

חוקת ההסתדרות הוכרזה בכ"ח בכסלו תרפ"א עם נעילת ועידת היסוד של פועלי ארץ ישראל. הדרך לניסוחו ולאישורו של המסמך שכלל שמונה החלטות לווה בוויכוחים נוקבים שניטשו בין המפלגות השונות שהתכנסו באולם הוועידה בטכניון שבחיפה.⁸ לעיתים סערו הרוחות סביב ניסוחן של מילים בודדות. פרצי זעם וביטויים חריפים הבליטו את המחלוקת בין המפלגות היריבות שעמדו בפני איחוד והציפו את הכעסים והיריבויות בדרך לגיבוש החוקה.

בסופה של הישיבה החמישית בוועידה, ביום שלישי כ"ו בכסלו, הועלו לדיון בזה אחר זה שמונה סעיפים שונים של החוקה.⁹ ארבעה נואמים, שניים נגד ההצעה ושניים בעדה, קיבלו את רשות הדיבור למשך עשר דקות כל אחד, שבסיומן ניגשו החברים להצבעה. בסיומו של המושב שננעל בשתיים אחר חצות הקריא נשיא הוועידה, יוסף שפרינצק, טלגרמות של דברי ברכה שהתקבלו מברלין, וינה וורשה. להלן שמונת סעיפי החוקה שאושרו:¹⁰

8. כתב הארץ. (1920, 19 דצמבר). ועידת הפועלים הכללית. הארץ, עמ' 2.

9. כתב דאר היום. (1920, 26 דצמבר). החלטות הוועידה הכללית. דאר היום, עמ' 3.

10. כתב הפועל הצעיר. (1927, 17 דצמבר). החלטות הוועידה הכללית. הפועל הצעיר, עמ' 4.

- א. ההסתדרות הכללית מאחדת את כל הפועלים והעובדים בארץ, החיים על יגיעם מבלי לנצל עבודת זולתם, לשם סדור כל העניינים היישוביים, הכלכליים וגם התרבותיים של כלל העובדים בארץ, לבניין חברת העבודה העברית בארץ-ישראל.
- ב. ההסתדרות מורכבת מאגודות מקצועיות המאחדות את החברים לפי משלח ידם.
- ג. חוג פעולתה של ההסתדרות הכללית:
 - (1) סידור ופיתוח משקים חקלאיים וענפי עבודה בכפר ובעיר, סידור גידודי-עבודה, קבוצות לחקלאות ולחרשת.
 - (2) קבלת העבודה וסידורה.
 - (3) ארגון הפועלים בהסתדרויות מקצועיות כלליות המקיפות את כל העובדים למקצועותיהם – על בסיס בלתי-מפלגתי.
 - (4) השבחת תנאי העבודה והרמת פריונה.
 - (5) חינוך עבודה והשתלמות מקצועית.
 - (6) הספקה קואופרטיבית.
 - (7) עזרה הדדית (קופת חולים, אחריות, מלווה וכו').
 - (8) ארגון שמירה והגנה.
 - (9) קבלת עולים לארץ וסידורם בעבודה.
 - (10) סידור העלייה של העובדים בחוץ לארץ.
 - (11) הנחלת הלשון העברית לעובדים.
 - (12) יצירת מוסדות לעבודה תרבותית לשם השכלה חקלאית ומקצועית – סידור ספריות ושיעורים מדעיים שימושיים – ספרות מקצועית.
 - (13) עיתונות מקצועית וביולטין ההסתדרות הכללית.
- ד. ההסתדרות באה בקשר עם כל המוסדות, ההסתדרויות והמפלגות העבריות והבלתי-עבריות, בין אלו שבארץ ובין אלו שבחוץ לארץ, לשם בצור העובד העברי בארץ ובנין ארץ-ישראל עובדת. הקשר הוא רק מעשי.
- ה. ההסתדרות באה בקשר מעשי והסתדרותי עם כל הסתדרויות החלוצים והמתכוננים לעליה שבחוץ לארץ, למען התאם את פעולתם וחינוכם לצרכי העבודה בארץ.
- ו. ההסתדרות פונה אל כל ההסתדרויות העובדים העברים בארצות הגולה, המכירים בארץ-ישראל עובדת, בדבר הצורך המוחלט ליצור מוסד כללי בין מפלגתי לשם עבודה מעשית לבניין חברת העבודה העברית בארץ-ישראל.
- ז. הסתדרות שולחת את כ"ב למוסדות ההתיישבות כגון: הנהלת הקרן הקיימת לישראל וכו'.
- ח. ההסתדרות הכללית היא היחידה העוסקת בכל העניינים הנכסים לחוג פעולתה,

והיא גם באת הכוח היחידה של כל העובדים בארץ כלפי פנים וכלפי חוץ בכל אותם העניינים. במועצת השנים ובהתאם למציאות המשתנה נקבעו בחוקה שינויים ותיקונים, זאת באישור מועצת ההסתדרות ולאחר הצבעת חברי הוועידה הכללית ברוב מיוחס של שני שלישים מהמשתתפים בהצבעה. בסוף שנות ה-50 נקבעו שינויים מהותיים בחוקה הנוגעים לתנאי קבלת עובדים מארגון עובדים אחר לאיגוד המקצועי, צמצום סמכות מועצות הפועלים ומשפט החברים, והוספת ענישה כלפי חברים שנוקטים בבריונות ופוגעים בכבודה של ההסתדרות.¹¹ תיקונים נוספים נקבעו בעשור הראשון של שנות האלפיים בנושא התארגנויות עובדים ראשוניות.



דוד בן-גוריון נושא דברים בטקס הנחת אבן פינה לבניין ההסתדרות, בירושלים, 1924 (ויקישיתוף)

"ההסתדרות הכללית מאחדת את כל הפועלים והעובדים בארץ, החיים על יגיעם מבלי לנצל עבודת זולתם, לשם סדור כל העניינים היישוביים, הכלכליים וגם התרבותיים של כלל העובדים בארץ, לבניין חברת העבודה העברית בארץ-ישראל" (מתוך חוקת ההסתדרות)

11 סופר דבר לענייני עבודה. (1959, 23 ינואר). מועצת ההסתדרות תדון בשינויים בחוקה. דבר, עמ' 14.

שנת 1921

דוד בן-גוריון, מזכ"ל ההסתדרות 1921-1935

בנובמבר 1921, חודשים ספורים לאחר הקמת ההסתדרות, צורף דוד בן-גוריון למזכירות הסתדרות העובדים. כאחד מחמשת חברי ועד הפועל מטעם מפלגת אחדות העבודה, תפס בן-גוריון מקום מרכזי בהתוויית הדרך והיה מנושאי הנאומים המרכזיים בוועידות הכלליות ובאספות של המוסדות השונים. אף-על-פי שמעולם לא מונה בפועל לתפקיד מזכ"ל ההסתדרות, יוחס לבן-גוריון תפקיד זה מתוקף אישיותו, פועלו והמקום המרכזי שתפס. הרצאותיו וסקירותיו על פעילות ההסתדרות ריתקו את קהל השומעים ועוררו עניין



דוד בן-גוריון, מרפסת נוף הצופה על נחל צין, ליד שדה בוקר 1968 (ויקישיתוף)

רב. בהנהגתו ביקשה ההסתדרות לפעול להתערבות ממשית במציאות הקיימת בארץ-ישראל על בסיס אמונה וחזון כי המבנה החדש ישמש להצלתו של העם היהודי ולהחלת ריבונות במדינה שבדרך.

ההסתדרות בראשית דרכה נישאה על משק כנפי ההיסטוריה ובלבה פעם רעיון המייסדים. זהו רעיון שזוקק היטב מתוך ערב רב של תפיסות עולם אידיאולוגיות שבהן החזיקו מפלגות, תנועות וארגונים שונים ערב הקמתה. ללא רעיון משלהב זה, שהפיח בה חיים, עלולה היתה להתערער זכות קיומה. זאת היטיבו להבין ראשיה בעשורים הבאים, כשאיבדה את דרכה ונקלעה למשבריה הקשים. אך בראשית דרכה, הלפיד עדיין בער.

על פי חזון המייסדים, היה עליהם לבנות חברה פועלית על שלל גווניה. חברה עובדת שתפריח את השממה ותקים את המדינה. הדרך לשם היתה רצופת מהמורות וביצות טובעניות, אך למייסדיה היה ברור כבר בראשיתה כי להגשמת הרעיון נדרשת הקמת תשתית רחבה ואיתנה, לרבות מוסדות פיננסיים, תרבותיים, חינוכיים ומשק בבעלות ציבורית. לא חלף זמן רב וההסתדרות הפכה לגוף המשמעותי ביותר ביישוב, עליו הוטלה המשימה להקים את כל אלה. היתה זו משימה לאומית של תנועה לאומית, שכן בעת ההיא לא היה כל גוף ממסדי שאחז בשלטון. במובן מסוים ההסתדרות והממסד היו כגוף אחד.

בשנותיה הראשונות הכתה ההסתדרות שורשים בקרקע הפורייה של היישוב וביססה את מעמדה כגוף החזק והחשוב בארץ. בין השאר היא מילאה תפקיד מכריע בקליטת העלייה. מטבען היו ההיאחזויות בקרקע מלוות בתחושת סולידריות, באחדות ובפעילות חברתית מלכדת לשמירה על המרקם החברתי של המתיישבים. כל אלה התכתבו עם הנרטיב הסוציאליסטי ועם תפיסת עולמה של ההסתדרות בכל תחומי החיים ביישוב. מעורבותה בקליטת העולים היתה מוחלטת. מתוקף אחריותה כלפי העולים היא ראתה עצמה מחויבת לרווחתם, לבריאותם ולביטחונם החברתי-כלכלי. על כן היא פעלה להקמת משק עצמאי עבור הפועלים ולהענקת מלוא השירותים הנדרשים לעולים בארץ.

בשנים הראשונות להיווסדה הקימה ההסתדרות שורה ארוכה של מוסדות בזה אחר זה. הפריחה הכלכלית לא איחרה לבוא. העלייה החמישית שהביאה עמה את בעלי הממון ואת בעלי ההשכלה מגרמניה, תרמה ליצירת תשתית תעשייתית מרשימה ומבטיחה. אומנם אלה תרמו מממון ומכוח יוזמות פרטיות, אך התשתית שנבנתה התבססה על יזמות ציבורית ועל הון אנושי פועלי שבלעדיהם לא היתה לתעשייה ולחקלאות זכות קיום. כל אלה ביססו את ההגמוניה המוחלטת של ההסתדרות ואת שליטתה במרבית תחומי החיים המשמעותיים בארץ-ישראל.

תפקידה המרכזי כמעסיק החשוב במשק ומעמדה כבעלת השליטה על הגופים החיוניים ביותר לתפקודו ולהתפתחותו של היישוב, הקנו לה עליונות מוחלטת, הן כגוף שהעניק למתיישבים את כלל השירותים הנחוצים למחייתם והן כארגון שעיצב את דמותה ואת רוחה של המדינה שבדרך. הדואליות שאפיינה אותה כמי שתפקדה הן כמפלגה בעלת מטרות פוליטיות לגיטימיות והן כארגון עובדים שהכיל איגודים מקצועיים וגופים נוספים שהצטרפו לשורותיו, מיצבה את ההסתדרות כארגון גג שהניח את התשתית להקמתה של מדינת ישראל.



דוד בן גוריון נואם במועצת ההסתדרות, 1956 (מכון לבון)

שנת 1921

"משפט החברים", מערכת המשפט ההסתדרותית

כשנה לאחר היווסדה הכריזה ההסתדרות על הקמת "משפט החברים" - מוסד הסתדרותי שבסמכותו השיפוטית לקיים הליך משפטי לחברי ההסתדרות ולמוסדותיה בסוגיות בהן חרגו מהחובות ומהזכויות הקבועות בחוקת ההסתדרות. בחזונו ראו המייסדים את "משפט החברים" כמכשיר להתנתק מהשלטון המנדטורי הזר, עד אשר המדינה שבדרך תקום על רגליה ותמסד מערכת חוקים עצמאית אליה תהייה ההסתדרות כפופה. בכך יצרה ההסתדרות מערכת משפט פנימית ועצמאית שכל חבריה כפופים לה ונדרשים לציית לפסק דינה (שמיר, 2002).

"משפט החברים" קיים הליכים משפטיים בעניינים רבים, בהם הפרות משמעת, חריגה מנורמות מוסריות, מעילות כספיות, עבירות ממון, שכר עבודה, תביעות נזיקין, סכסוכי חברים, עלבונות והוצאת דיבה, חתירה תחת העבודה המאורגנת, התפרצויות בבית ההסתדרות, פגיעה בהסתדרות ובמוסדותיה וסכסוכים בין מוסדות או חברים. בתוך עשור התרחב מנגנון "משפט החברים" וכלל את ועדת הביקורת, את המחלקה המשפטית ובית הדין של ההסתדרות, מבנה שהועתק לרמה המקומית במועצות הפועלים המקומיות (דה פריס, 1993).

אושרו השינויים בחוקה ובתקנון משפט-החברים

מועצת ההסתדרות בסמכות ועידת אישרה אתמול את ההצעות לשינויים בחוקת ההסתדרות, כפי שהובאו עלי ידי הוועדה המתמדת. כן אישרה מועצת ההסתדרות את ההצעות לשינויים בתקנון משפט החברים, שלפיהן יוצאו מסמכות תביעות על עבירות פליליות, ענייני ממון ועניינים אזרחיים, ובטיפול יהיו רק עניינים הנובעים מזכויות וחובות הכרוכות בחברות בהסתדרות.

הפתיחות מכללות המיעוט פיה יישפטו חברי ההסתדרות, כיום להצעות לשינויים בחוקת ההסתדרות, שהובאו על ידי י. גורי נדחו בולן. בהצאת מקיפת עמד בישיבת הוועדה, גורי, ירד ועדת החוקה, של השינויים המוצעים למועצה בחוקת ההסתדרות.

הפתיחות מכללות המיעוט פיה יישפטו חברי ההסתדרות, כיום להצעות לשינויים בחוקת ההסתדרות, שהובאו על ידי י. גורי נדחו בולן. בהצאת מקיפת עמד בישיבת הוועדה, גורי, ירד ועדת החוקה, של השינויים המוצעים למועצה בחוקת ההסתדרות.

הפתיחות מכללות המיעוט פיה יישפטו חברי ההסתדרות, כיום להצעות לשינויים בחוקת ההסתדרות, שהובאו על ידי י. גורי נדחו בולן. בהצאת מקיפת עמד בישיבת הוועדה, גורי, ירד ועדת החוקה, של השינויים המוצעים למועצה בחוקת ההסתדרות.

במרוצת השנים הונחו מאות תיקים משפטיים על שולחנם של שופטי משפט החברים, בהם משפטם של 79 בכירי "אתא" שהואשמו בהפרת שביתה (1957), משפטם של חברי ההסתדרות בוועד ארגון רופאי המדינה ובמרכז ההסתדרות הרפואית שהואשמו בחתירה תחת קיום ההסתדרות בגין שביתה שקיימו (1950), משפטם של שישה חברי הסתדרות בעיריית חצור, שהואשמו בהפרת שביתה מוכרת של מועצת הפועלים וסולקו מקבלת שירות בקופת החולים של ההסתדרות (1967), משפטו של פועל מרעננה שנפסק נגדו לפנות את דירתו תחת צו פינוי (1958),¹² ותביעת דיבה מצד חבר מועצת ההסתדרות כנגד מערכת עיתון "דבר" בגין כתבה בדויה שפרסם (1951).

משפט החברים הורכב משלוש דרגות. הראשונה, דנה בתביעות קלות עד 25 לא"י ותביעות עלבון בהרכב של שני שופטים. השנייה, דנה בתביעות בענייני משמעת הסתדרותית בהרכב של שלושה שופטים. השלישית - בית הדין העליון של ההסתדרות.¹³ על מנת לשמור על עצמאותו המשפטית נקבע כי "משפט החברים" יפעל באופן בלתי תלוי וחרף מכל השפעה או לחץ מצד חברי הוועד הפועל. שופטיו נבחרו עלידי ציבור הפועלים ומילאו את תפקידם בהתנדבות. הוענקה להם סמכות שיפוטית בלעדית ועליונה, כשפסק דינם היה נתון לערעורו של בית הדין העליון ומשפט ההסתדרות בלבד. על היעדר הכשרת המשפטית ובקיאותם המוגבלת בתחום המשפט כיפרה עובדת היותם מעורים בחיי ציבור העובדים ומשתייכים אליו, כשאת הכלים המשפטיים החליפו שיקול דעת ויושר לב.

"יישפטו חברי הסתדרות, מוסדותיה, ארגוניה ומפעליה בפני משפט החברים בעניינים הנובעים מזכויות וחובות הכרוכות בחברות בהסתדרות, ועל פגיעה לרעה בהסתדרות ומוסדותיה או על הפרת משמעת ההסתדרות, ענייני ממון ועניינים אזרחיים אחרים בין חברי ההסתדרות וכן בין חברי ההסתדרות לבין מוסד, ארגון או מפעל של ההסתדרות, יבואו לפני משפט החברים אך ורק בהסכמת בעלי הדין. משפט החברים לא ייזקק לתביעה על עבירה פלילית"

(מתוך פרטי ההצעה לשינוי החוקה)

במרוצת השנים הוקמו עשרות סניפים מקומיים של "משפטי חברים", שפעלו כמעט בכל יישוב שבו שכנה מועצת פועלים. לצד הדומיננטיות שצבר המוסד והתרחבותו שהגיעה

12 כתב דבר. (1958, 28 מאי). אין סמכות למשפט החברים להוציא צו פינוי. דבר, עמ' 3.

13 כתב דבר. (1930, 25 יוני). שינויים במשפט החברים של ההסתדרות. דבר, עמ' 3.

בשיאה לניהול מאות תיקים משפטיים מדי שנה, גברה כלפיו הביקורת והתרבו המקרים שבהם דרשו חברים ומוסדות את ביטול פסיקותיו תוך ערעור על מעמדו. ביקורת נוקבת על "משפט החברים" עלתה גם ממסדרונות הוועד הפועל. עיקר הביקורת הפנימית נמתחה על שמרנותו המופרזת, רצונו לחרוג מסמכויותיו לתחום סמכותה של המדינה בחקיקת חוק לחברת העובדים, וחומרתם של פסקי הדין שיצאו תחת ידו כלפי חברים, זאת לעומת הסלחנות שגילה כלפי המוסדות.

ביטוי בולט לטענות בדבר חריגת "משפט החברים" מסמכותו התקבל באביב 1958 לאחר שבית המשפט העליון קבע בפסק דין עקרוני בעניינו של חבר קואופריטיב "אגד" שהואשם בזיוף, משיכת כספים ללא אישור והפרת אמונים, כי "משפט החברים" אינו ראשי לדון בעבירות פליליות שיש בהן עניין לציבור, שכן אלו נתונות בידי בית דין פלילי מוסמך של המדינה בלבד.¹⁴

שורה של שינויים שהוצעו בסוף שנות ה-50 בתקנון "משפט החברים",¹⁵ וקריאות לגיבוש רפורמה שתגביל את סמכותו לסכסוכים בעניינים משמעתיים בלבד, בישרו על קץ דרכו ההיסטורית. צמרת מפא"י אף הביעה עמדה ברורה התומכת בביטולו של המוסד המשפטי בטענה שמדובר במוסד אנכרוניסטי. באוגוסט 1959, כשלושים שנה לאחר שתקנון "משפט החברים" עודכן בפעם האחרונה, אושר בישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות תקנון חדש למשפט החברים המכיל תיקונים ושינויים המצמצמים את סמכותו.



מועצת פועלי תל אביב. חבר השופטים, משמאל לימין: עמנואל אלון, משה אבן חן בן ציון פסקין, גאולה לפיד (מכון לבון)

14 סופר למרחב. (1958, 30 מאי). משפט החברים אינו רשאי לדון בפלילים. למרחב, עמ' 9.

15 כתב דבר. (1959, 13 פברואר). אושרו השינויים בחוקת משפט החברים. דבר, עמ' 9.

שנת 1921

"בנק הפועלים" – המוסד הכספי למען פועלי היישוב



אברהם זברסקי נואם בפתיחת סניף בנק הפועלים בערד. ראובן שנקר יושב שלישי משמאל (מכון לבון)

ב־29 באוקטובר 1919, בישיבת הוועד הפועל הציוני שהתקיימה בלונדון, נזרע לראשונה על־ידי ארתור רופין וברל כצנלסון, ממעצבי ההתיישבות הציונית בארץ־ישראל, הרעיון להקמת "בנק פועלים" בארץ־ישראל. במעמד המרגש התחייבה ההסתדרות הציונית בפני משתתפי הכנס, חברי הוועד הפועל של ההסתדרות הציונית וחברי מפלגות הפועל הצעיר ואחדות העבודה, להעביר לבנק שעתיד לקום לא פחות מ־50 אלף לירות מצריות, שהם כ־250 אלף דולר. מתוכם יושקעו שלושים אלף דולר במניות ועשרים אלף דולר בהלוואה לזמן ארוך (זברסקי, 1967).

כשנה לאחר מכן, בדצמבר 1920, החל הרעיון לקרום עור וגידים כשהוועדה לענייני הבנק של ההסתדרות הפיצה מכתב חוזר ראשון שבו הכריזה על סיום המו"מ עם ההסתדרות הציונית בדבר השתתפותה במניות, וכן על חתימת חוזה ועריכת התקנות.¹⁶ להקמתו של הבנק נבחרה ועדה בת ארבעה חברים: א. בלומנפלד, נ.טברסקי, ב. כצנלסון ויוסף שפרינצק, אשר פנו לציבור הפועלים בארץ־ישראל בדרישה לחתום על המניות של בנק הפועלים במחיר מניה השווה לכל נפש - לירה אחת.

16 כתב דאר היום. (1921, 10 יוני). בנק הפועלים בא. דאר היום, עמ' 4.

בחוברת הסברה ששלחה הסתדרות הפועלים ביוני 1921 לכלל הפועלים בארץ-ישראל באמצעות עו"ד מטעמה, אליהו מונציק,¹⁷ היא נימקה את נחיצותו של הבנק, בין השאר, ביכולתו לקדם את האינטרסים הכלכליים של הפועלים על רקע שכרם הנמוך, להשביח את ערכם של המוסדות החשובים הנמצאים ברשותם, להגדיל את הונם החוזר מהמוסדות ומהמשקים ולהעניק להם הלוואות ואפיקי חיסכון. "בנק הפועלים יקל הרבה לכל מוסדות הפועלים הנמצאים כיום וכמו כן יעזור להקמת מוסדות חדשים, הנחוצים למעמד העובדים בכלל ולכל עובד בפרט".



מניית בנק הפועלים על שמו של ברל כצנלסון, בתצורה בבית ברל, 1922 (ויקישיתוף)

"עלידי הבנק אפשר יהיה להקים רשת של קופות מלווה והחיסכון, שתעניק הלוואות קטנות לחברים על מנת שיוכלו לקנות במזומן בחנויות הקואופרטיבים שלהם. באופן זה ניתן יהיה להבריא את המוסדות בעצמם ולשמור על הפרינציפ העיקרי בחוקי הקואופרציה: לקנות ולמכור אך ורק במזומן ולהרגיל עלידי כך את חבריהם לחיסכון. עלידי הבנק אפשר יהיה לסדר גם קופה מיוחדת לאחריות מפני מקרי נזיקים בעבודה ואסונות בחיים, ובכלל לעזור לפועלים לסדר את חייהם עלידי עזרה הדדית מקיפה."

"בנק הפועלים יקל הרבה לכל מוסדות הפועלים הנמצאים כיום וכמו כן יעזור להקמת מוסדות חדשים, הנחוצים למעמד העובדים בכלל ולכל עובד בפרט. עלידי הבנק אפשר יהיה להקים רשת של קופות מלווה והחיסכון, שתעניק הלוואות קטנות לחברים על מנת שיוכלו לקנות במזומן בחנויות הקואופרטיבים שלהם. באופן זה ניתן יהיה להבריא את המוסדות בעצמם ולשמור על הפרינציפ העיקרי בחוקי הקואופרציה: לקנות ולמכור אך ורק במזומן ולהרגיל עלידי כך את חבריהם לחיסכון."

עד מהרה הורחבו מאמצי הפצת המניות לכל רחבי תבל. באוקטובר 1921 יצאו חברי הוועדה למסע הסברה למען הבנק ברחבי העולם. ברל כצנלסון הריחיק לנירירוק להפצת המניות של הבנק באמריקה, טברסקי פקד את רומניה, רופין נסע לגייס את תמיכת ההסתדרות

17 כתב דאר היום. (1921, 15 יוני). בנק הפועלים בא"י. דאר היום, עמ' 4.

הציונית, ואילו התאחדות העולמית של הפועל הצעיר וצעירי ציון פעלו להפצת המניות של הבנק בארצות אירופה. "תעמולה לטובת הבנק!" קרא בכותרתו הראשית עיתון "הצפירה", מהעיתונים העבריים החשובים בעת ההיא, ודיווח על תעמולה משותפת שהחליטו לנהל "פועלי ציון" (שפעלה בגולה בלבד לאחר האיחוד בארץ) ו"אחדות העבודה" לטובת בנק הפועלים בא".¹⁸ ב-30 בנובמבר 1921 התקיימה ביפו האספה הכללית המייסדת של "בנק הפועלים" בהשתתפות קהל רב,¹⁹ שלאחריה גברה פעילות מכירת המניות. מלבד הסכום הנכבד בגובה 30 אלף לירות שהעניקה ההסתדרות לבנק מקרן המלווה, הביע ציבור הפועלים אמון בבנק החדש,

שפיקדונותיו הלכו ותפחו. לא חלפה שנה והבנק מימש את מטרתו בפעילות למען העובדים. בין היתר הוא העמיד סיוע למשקים חקלאיים שנקלעו למצוקה, והעניק תמיכה כספית לקואופרטיבים שנוקקו לסיועו.

לימים היה "בנק הפועלים" שבשליטת ההסתדרות לבנק הגדול במדינה, עד הלאמתו בשנת 1983 עקב משבר המניות בבנקים. באוקטובר 1997 מכרה המדינה את גרעין השליטה בבנק לקבוצת אנשי עסקים פרטיים והשלימה בכך סדרת הפרטות של בנקים בהסדר (אבלס, 1998).



סניף בנק הפועלים (מכון לבון)

18 כתב הצפירה. (10, 1921, אוקטובר). תעמולה לטובת בנק הפועלים בא".י. הצפירה, עמ' 2.

19 כתב הארץ. (2, 1921, דצמבר). האספה המייסדת של בנק הפועלים. הארץ, עמ' 3.

שנת 1921

סולל בונה – המשרד לעבודות ציבוריות ולבנין



סולל בונה (מכון לבון)

המשרד לעבודות ציבוריות ולבנין נוסד בשנת 1921. כשלוש שנים לאחר הקמתו, על רקע משבר ניהולי עמוק, הודיעה ההסתדרות על הסבתו והקמתו של "סולל בונה בע"מ" – חברת פועלים עברית שיתופית לעבודות ציבוריות, והחלה בהפצת מניות החברה.²⁰ הפועל הצעיר הכריז: "אנו קוראים לכל אלה הרוצים בעבודה עברית, בבנין ובחזק יד הפועל והעולה העברי במקצוע זה לענפיו: הרוצה בביצור משק ציבור העובדים בארץ וביסוס מוסדותיו הכלכליים – חתמו על מניות החבר ומניות הבכורה של סולל בונה".²¹

במרץ 1924 נוסדה סולל בונה. כבר בראשית דרכה נמתחה ביקורת פנימית על התנהלותה ועל יחסה כלפי הפועלים. בין השאר התקבלו תלונות על אי תשלום לפועלים לצד פזרנות בהוצאות וניהול כושל. חרף הביקורת והמצוקה הכלכלית אליה נקלעה החברה, על רקע משבר כלכלי חמור ביישוב, ראה הוועד הפועל של ההסתדרות חשיבות רבה בהמשך קיומה ופעל להעניק לה עזרה כספית נדיבה. בין השאר נרכש ציוד חדיש, שכלל מכונת חצץ גדולה וניידת מאמריקה, שתי מכונות בטון מגרמניה וקרוונים שהופנו לעבודות במחוז עפולה,

20 שוכמן, י. (1923, 2 דצמבר). לפתיחת שבוע התעמולה של "סולל בונה" בירושלים.

דאר היום, עמ' 4.

21 סופר הפועל הצעיר. (1923, 4 דצמבר). לפתיחת שבוע התעמולה של "סולל בונה",

עמ' 22.

בחיפה, טבריה, ירושלים ומוקדים נוספים ברחבי הארץ.²² עד סוף שנות ה-30 מנתה מצבת כוח האדם של החברה כ-2460 עובדים.



סולל בונה מקימה את רשת עמל (מכון לבון)

מראשית דרכה, לצד חיזוק הצבא בביצורים, הרחיבה "סולל בונה" את פעילותה והחלה בעבודות חוץ. היא קיבלה מהצבא הבריטי עבודות בסוריה ובלבנון במסגרתן סללה כבישים לאורך מאות קילומטרים והקימה מחנות. לאחר מכן הרחיבה את העבודות לפרס ולעירק, שם בנתה תחנת דלק גדולה וביצעה עבודות להקמת בתי זיקוק ושדות תעופה. עבודות נוספות בוצעו בקפריסין, טורקיה, גאנה, חבש ומדינות נוספות. בשיאה, כך על פי דיווחים

בעיתונות, הוזמנה "סולל בונה" לבניית כור אטומי במדינה אירופאית. דיווח בעיתון הלבנוני "צבאות אלשעב" ייחס ל"סולל בונה" אף רכישת חורשה בלבנון שבכוונתה להכשיר למשחקי סקי בחורף.²³ תמיכה ממשלתית בגובה מיליון וחצי דולר למימון עבודות החוץ לצד הכנסות גבוהות, הפכו את "סולל בונה" למקור הכנסה רב עוצמה, כפי שנכתב בעיתון "מעריב" באפריל 1958, "רוב סיכויים שלעתיד לבוא תהייה האימפריה של "סולל בונה" אחד ממקורות ההכנסה הרציניים של מטבע חוץ למדינת ישראל."²⁴

"רוב סיכויים שלעתיד לבוא תהייה האימפריה של "סולל בונה" אחד ממקורות ההכנסה הרציניים של מטבע חוץ למדינת ישראל" (מעריב, 1958)

עד אמצע שנות ה-70 הנבואה הגשימה את עצמה ו"סולל בונה" רשמה רווחי שיא מיום היווסדה. אלא ששנים אחדות לאחר מכן, עם פרוץ המשבר בענף הבניה בארץ, החלה להירשם ירידה בפעילות החברה ובתוצאותיה הכלכליים. הנסיגה בהיקף הפעילות הגיעה בשנת 85 לשפל

22 כתב דבר. (1926, 3 ספטמבר). מפעולות סולל בונה ב-1926. דבר, עמ' 10.

23 כתב המשקיף. (1944, 7 אוגוסט). "סולל בונה" תרכוש חורשה בלבנון. המשקיף, עמ' 4.

24 בנימיני, מ. (1958, 4 אפריל). האימפריה של סולל בונה. מעריב, עמ' 10.

והובילה למהלכי פיטורים נרחבים של אלפי עובדים בענף, אז מנה הקונצרן כ־13 אלף עובדים.²⁵ רק הודות לרווחי העתק שהתקבלו מעבודות החוץ של החברה נמנעה שקיעתה לגירעונות כבדים. עד מהרה נתנה הירידה בפעילות החברה את אותותיה על עובדי החברה. בשנת 1988 הם זעמו על החלטתו של חיים הברפלד, יו"ר האגף לאיגוד מקצועי בהסתדרות, שלא להעניק להם תוספת שכר של 10 אחוז.²⁶ ברוך פרץ, טפסן בן 58 בעל ותק של 22 שנה בחברה, אב לשישה ילדים, זעק במסדרונות מועצת הפועלים: "איך אני יכול לפרנס את 8 הפיות במשפחה עם הגרושים האלה?"²⁷

בשנות ה־90, לאחר העברתה לשליטת "שיכון ובינוי" כחלק מתכנית הבראה כוללת, פתחו העובדים והוועד הארצי של ארגון הפועלים היציבים והקבועים ב"סולל בונה" בשיבור שים ובמחאות לנוכח המצב הקשה כנגד מזכ"ל ההסתדרות ישראל קיסר. שנה לאחר מכן זכתה החברה למעט אוויר לנשימה כשחתמה עם בנק הפועלים ובנק לאומי על הסכם לפריסת חובות "סולל בונה" בסך 436 מיליון ₪ ל 21.5 שנה.²⁸ מעט החמץ שקיבלה מהבנקים לא הספיק כדי להפיח בה רוח חיים. בשנת 1996, עם פירוק חברת העובדים בהסתדרות וניתוקה מנכסיה הרבים, הועברה "סולל בונה", אחת החברות החזקות שהוחזקה בבעלות ההסתדרות מקום המדינה, לידי הפרטיות של תד אריסון.



סולל בונה באיילת השחר (מכון לבון)

- 25 ליפקין, ד. (1985, 18 אוקטובר). סולל בונה ימשיך בפיטורים נרחבים. מעריב, עמ' 8.
- 26 דנון, א. (1988, 12 אפריל). עובדי סולל בונה זועמים על פסיקת. מעריב, עמ' 3.
- 27 רהט, מ. (1985, 13 דצמבר). "לך תסביר למכולת שקיבלת..." מעריב, עמ' 2.
- 28 יצחק, י. (1990, 12 אפריל). נחתם הסכם לפריסת חובות סולל בונה מעריב, עמ' 1.

שנת 1921

קופת חולים הכללית של העובדים העברים בא"י



מרכז קופת חולים. הוועידה השישית של קופת חולים בירושלים.
מראה כללי של האולם (מכון לבון)

ערב הקמת ההסתדרות שרר ביישוב מצב בריאותי רעוע. המלריה שפשתה ביישוב ממוקדי הביצות והבארות, הדיזנטריה המשתוללת, טיפוס המעיים שפרץ עקב התנאים הסניטריים הרעועים²⁹ ועבודות הכפיים הקשות שהביאו עמן פציעות וחבלות, עוררו דאגה ביישוב היהודי וחייבו היערכות מהירה והקמת נקודות עזרה רפואית מיידית.

את השירותים הרפואיים המאולתרים סיפקו לחבריהם המפלגות השונות שפעלו ביישוב על פי שיוך אזורי ומפלגתי, בהן "הסתדרות פועלי יהודה", "הסתדרות פועלי השומרון" ו"הסתדרות פועלי הגליל" - הסתדרויות שפעלו טרם הקמת ההסתדרות הכללית. הן הקימו קופות עצמאיות לטובת הפועלים העבריים שהיו נתונים לתנאי עבודה קשים ולסיכון גובר לתחלואה בתנאים הקשים, והעמידו לרשות החולים והפצועים אוהלים גדולים, ובהמשך צריפי עץ זמניים, שאכלסו עשרות מיטות במוקדים שונים ברחבי היישוב.

החל משנת 1918 התכנסו קופות החולים האזוריות לשתי קופות חולים ארציות מפלגתיות. האחת של "אחדות העבודה", והשנייה של הפועל הצעיר". עם הקמתה בשנת 1920, נטלה ההסתדרות את האחריות על השירותים הבריאותיים ביישוב ואיחדה תחתיה את שתי הקופות

29 כתב הארץ (1919, 7 יולי). שמירת הבריאות. הארץ, עמ' 4.

המפלגתיות לארגון אחד - "קופת חולים הכללית של ההסתדרות" (שוורץ, 1995). תוך שנים ספורות הפכה קופת החולים הכללית למוסד הבריאותי החשוב ביישוב כשברשותה עשרות מרפאות שהעניקו עזרה רפואית לרבע מכלל התושבים ביישוב.³⁰ לקבלת השירותים הרפואיים התבקשו חברי הקופה החדשים למהר ולהצטייד בפנקס חבר. כעבור עשור לא היתה זו עוד זכות שעמדה לרשות החברים, אלא דרישה מפורשת מצד ההסתדרות והעומד בראשה, דוד בן-גוריון, לפיה על כלל חבריה להצטרף כחברים לקופת החולים, שכן מעתה לחברי ההסתדרות בלבד יורשה לקבל שירותים רפואיים מקופת חולים כללית (דייויס, 2011). הנהגת מס אחד בשנת 1937 שכלל דמי חברות גם בהסתדרות וגם בקופת חולים כללית היה הצעד הפורמלי שקשר בין שני המוסדות. לראשונה נכרתה ברית היסטורית הדוקה בין שני המוסדות שכרכו את גורלם זה בזה. היה זה קשר בלתי ניתן להפרדה, שעוגן בתקנון המפלגה ובחוקת ההסתדרות. חובת החברות בקופת חולים הכללית קשרה לא רק את חברי ההסתדרות למפלגה, אלא את מרבית התושבים הן למפלגה הן להסתדרות, שכן על פי סעיף זה תושב שלא נמנה על חברי ההסתדרות לא היה זכאי לקבל שירותי בריאות במסגרת קופת החולים.



מרפאת קופת חולים בדימונה. הוקם ע"י הארגון עזרה של המגבית ההסתדרותית בפילדלפיה (מכון לבון)



ועידת קופת חולים, 1944, 14 שנים לא רגון (ויקשיתוף)

השילוש הקדוש – ההסתדרות, קופת חולים ומפא"י – שאב לתוכו בעל כורחם חלק ניכר מהתושבים. אם בעשורים הראשונים לקיומה נדמה שקשר הדוק זה בין קופת החולים להסתדרות העניק לה את עוצמתה, הרי שבמרוצת השנים התברר כי הדבר היה בעוכריה. עם קום המדינה ולאחר תרומתה הרבה למאמץ המלחמתי, מצאה עצמה קופת חולים במצב כלכלי קשה. פיתוח מתמשך בהכנסות, האטה במספר החברים המצטרפים בשל צמצום

30 כתב הצפה. (8 אוגוסט). התפתחות מפעל הבריאות של פועלי א"י. הצפה, עמ' 3.

העבודה בענפים מרכזיים, והידלדלות החברים המשלמים מיסים, הובילו את קופת חולים לקשיים באיזון התקציבי. לראשונה נזקק הגוף ההסתדרותי לסיוע ותבע מהמוסדות הציבוריים לשאת עמו בנטל. נזקי המלחמה וריבוי הנפגעים שנזקקו לטיפול רפואי, ניכרו היטב בהוצאותיה של קופת החולים. הלוואות ותוספות שונות שקיבלה אוששו מעט את מצב הכנסותיה, אך לא שיפרו את מצבה באופן ניכר.

"זרם העליה במחצית השניה של תרפ"ד הכפיל את מספר החברים בקופ"ח, ועד שהללו התאקלמו והסתגלו לתנאי הארץ גרמו לקופה הוצאות מרובות, וממילא הועילו להרבות הגרעון. ברור הדבר, שמתוך גידולה המהיר והפתאומי של הקופה, גירעון זה היה מחויב המציאות. אולם גרעון עצום זה במוסד שאינו פיננסי או משקי ביסודו סיכן את מצבו של המוסד ואיים למוטט את יסודותיו" (מתוך "בריאות העובד", 1929)

בעשורים הבאים הוסיף מצבה הכלכלי של קופת החולים להיות רעוע ומדאיג. עם הצמיחה הניכרת באוכלוסיית המדינה והצורך הגובר בהקמת מרפאות ברחבי הארץ, נאלצה קופת החולים לעמוד בהשקעות אדירות לצד הכנסותיה הדחוקות. בסוף שנות ה־60 טיפס מספר חבריה לכ־2 מיליון חברים והוצאותיה זינקו. בין הגורמים לכך: התייקרות התרופות, קליטת עשרות רופאים, הפעלת מחלקות חדשות, בניית בתי חולים חדשים, הענקת שירותים נוספים ותביעות לתיקוני שכר מצד הוועד הארצי של רופאי קופת החולים ושל הארגון הארצי של עובדי קופת החולים. מהמשבר הכלכלי העמוק שאלה נקלעה התקשתה קופת החולים להשתחרר עד ניתוקה מההסתדרות באמצע שנות ה־90.



סניף קופת החולים הראשון של שירותי בריאות כללית, פתח תקווה 1914 (ויקישיתוף)

שנת 1921

"נעמת", נשים עובדות ומתנדבות



נשים עובדות. קיבוץ יד חנה עולה על הקרקע – נשים בעבודה, 1950 (מכון לבון)

פעילותו של ארגון הנשים המרכזי במדינה החלה כחמישה עשורים בטרם נקבע שמו נעמ"ת. היו אלה ימי הקמת המדינה שבדרך. עם הגעת גלי העלייה הגדולים לארץ החלה להתגבש ביישוב קבוצת חלוצות רווקות שדגלה באידיאולוגיה פמיניסטית, לפיה עליהם להשתלב, בין היתר, בעבודות הכפיים החלוציות, בחקלאות ובעבודות האדמה. המציאות הקשה בארץ הקשתה על השתלבותם. לאחר שלא זכו לייצוג ראוי בבחירות למוסדות ההסתדרות עם הקמתו בשנת 1920 הן החליטו על הקמת "מועצת פועלות" המשתייכת להסתדרות.

בשנת 1921 התקיימה בבלפוריה ועידת היסוד של תנועת הפועלות בהשתתפות 13 צירות, ושנה לאחר מכן הוקמה "מועצת הפועלות"³¹. בפני התנועה עמדו כמה דרכי פעולה, בהן השגת שוויון בין מגדרי, שינוי יסודי במעמד הפועלות וביחס אליהן, ויצירת מסגרות להכשרתן (ברנשטיין, 1985). בעשור הראשון להקמתה עסקה "מועצת הפועלות" באופן נמרץ בתחום הקליטה. היא פעלה בראש ארגוני הנשים להושטת עזרה וליווי לעולות החדשות במעברות, להענקת הדרכות לאמהות, לקיום פעילויות ציבוריות ותרבותיות בריכוזי עולים ולסיוע בפעילות חינוכית-סוציאלית.

31 ארצי, י. (1976, 30 אוגוסט). נעמת – לא אותה גברת בשינוי אדרת. דבר, עמ' 7.

מתוקף דאגתה למשפחה ולילד העמיקה "מועצת הפועלות" את פעילותה בתחום החינוך והחזיקה במרוצת השנים במוסדות רבים, בהם בתי ספר חקלאיים ("עירון", "כנות", "מעיינות", "גננות ושתלנות"), עשרות בתי ספר מקצועיים, פנימיות, מעונות יום, גני ילדים, מועדונים לחינוך משלים, פעוטונים וקייטנות.

התפתחות המדינה והדרישה הגוברת לידיים עובדות הובילו את "מועצת הפועלות" להפנות מאמץ ניכר בפעילות הארגון לתחום ההכשרה. בעידוד ובתמיכת משרד העבודה, היא הפעילה עשרות קורסים מקצועיים לנערות ולנשים ברחבי הארץ. אלפי נערות ונשים



ארגון אימהות עובדות במצעד האחד במאי ברמת גן 1951 (מכון לבון)

חסרות מקצוע בערים, בעיירות הפיתוח, במושבי העולים ובכפרים הערביים, הוכשרו למגוון מקצועות, בהם תפירה, רקמה, בישול, ספרות, מלאכת יד, גננות ולחינוך חקלאי. לצד המקצועות המסורתיים הפעילה "מועצת הפועלות" במרוצת השנים קורסים חדשים נוספים על פי צרכי השעה ובהתאם לאוכלוסיית היעד, בהם קורסים למטפלות, לכלכלת

בית ולזבנות. עבור נשים שלא מצאו עניין בקורסים הללו, הוציעה מועצת הנשים קורסים פחות שכיחים, כגון קורסים לעשיית כפפות ולקליעת רשתות דייג. לצד הכשרת הנשים פעלה "מועצת הפועלות" לקליטתן במקומות העבודה ולשמירה על תנאיהן התעסוקתיים. היא יצאה בקריאה לעידוד עבודת נשים, קידמה את יציאתה של האישה אל העבודה כצורך חיוני לכלכלת הבית ולהתפתחותה האישית, נאבקה להשגת גמישות תעסוקתית לנשים (עבודה חלקית), טיפלה בבעיות האבטלה בקרב נשים, ופעלה לשמור על תנאיהן הסוציאליים לרבות עידוד עקרות הבית להצטרף למסגרת הביטוח הלאומי. כשנדרשה להפעלת עוצמתה לא היססה ונקטה לעיתים בשביתות בגני ילדים ובמעונות.

עד שנות ה־70 נשא ארגון הנשים לא פחות משלושה שמות שונים: "מועצת הפועלות", "ארגון אמהות עובדות" והסתדרות החברות למען מועצת הפועלות (פיונירזימן אורגאניזאישן) - תנועת האמהות של מועצת הפועלות בחו"ל. לאור חוסר הבהירות והבלבול בשמות החל באוקטובר 1971 הליך קפדני וממושך לאיתור שם ראוי לארגון הנשים. בתום חמש שנים של דיונים והתלבטויות שכללו שתי תחרויות פומביות, התייעצויות קדחתניות

עם סופרים ומשוררים והגשת מאות הצעות, נבחר עלידי המזכירות הארצית של "מועצת הפועלות" שמו החדש בישראל - "תנועת נשים עובדות ומתנדבות" (נעמ"ת).³² משלהי שנות ה-70 פעלה נעמ"ת בשורה של סוגיות סוציאליות חברתיות שעמדו על הפרק, בהן המאבק נגד שינוי חוק ההפלות,³³ המאבק בעד הפעלת חוק שירות לאומי לבנות,³⁴ המאבק נגד העלאת התשלום למעונות ילדים,³⁵ המאבק נגד ביטול נקודות הזיכוי ממס הכנסה לאם העובדת,³⁶ המאבק למניעת תיקון חוק נישואין וגירושין, והמאבק להפעלת חוק ביטוח עקרות בית, אך מאבקה הקשה ביותר היה למניעת קריסת מערכת מעונות היום שהיא עצמה מפעילה.³⁷ עד שנות ה-90 התרחבה התנועה ומנתה 750 אלף חברות כשברשותה תשתית ארגונית ענפה,³⁸ ותמיכה גורפת של ההסתדרות בפעילות לשיפור מעמד האישה בישראל. מגמה זו התעצמה בשנות האלפיים ועד היום.



32 כתב דבר. (1976, 2 ספטמבר). נעמ"ת – שמה החדש של תנועת הפועלות. דבר, עמ' 4.

33 כתב דבר. (נעמ"ת יוצאת למאבק נגד שינוי "חוק ההפלות"). דבר, עמ' 4.

34 סופר דבר. (1978, 20 פברואר). נעמ"ת קוראת לחוק שירות לאומי לבנות. דבר, עמ' 4.

35 כתב דבר. (1978, 31 ינואר). נעמ"ת תתנגד להעלאת התשלום למעונות ילדים. דבר, עמ' 4.

36 סופר מעריב. (1980, 10 ינואר). התנגדות לביטול הזיכוי לעובדת. מעריב, עמ' 11.

37 סופר דבר. (1980, 11 פברואר). מערכת מעונות היום על סף התמוטטות. דבר, עמ' 6.

38 טל, י. (1988, 25 מאי). נעמ"ת – על משמר זכויות האישה. מעריב, עמ' 29.

שנת 1923

חברת העובדים השיתופית הכללית בא"י



חברת העובדים. אחד במאי בתל אביב. עובדי חברת העובדים בתהלוכת אחד במאי בתל אביב 1983 (מכון לבון)

בפברואר 1923 בוועידת הפועלים הכללית שהתקיימה ביפו, עלתה לסדר היום הצעתו של דוד בן-גוריון להקמת "חברת העובדים". על פי חזונו, תנועת הפועלים אשר חותרת להסדיר את החיים של העם העברי בארצו, נדרשת לתת מענה לשתי שאלות לאומיות: האחת, מהם האמצעים להגדלת ההון של משק הפועלים; והשנייה, מי היא הרשות העליונה שתהייה אמונה על כך.³⁹ עיקר חששו של בן-גוריון היה מפני מציאות שבה המשקים יהפכו לעסקים פרטיים ויובילו ליצירת מעמדות ולתופעות של ניצול. בנוסף, התריע בן-גוריון על היעדר כל רישום בעלות על המשקים, מצב שיצר חוסר בהירות משפטי שלא איפשר קבלת הלוואות. על כן, בן-גוריון הציע להסדיר את הנושא, לאשר את ההסתדרות כחברת עובדים בעלת מוסדות ונכסים, ולהגדירה כאישיות המשפטית אליה תעבור זכות הבעלים על כל משקי הפועלים.⁴⁰ דבריו הבהירים של בן-גוריון נפלו על אוזניים קשובות ועוד באותה השנה הוקמה "חברת העובדים" המשמשת כארגון הגג של ההסתדרות, ומחזיקה תחת אחריותה את כלל הגופים הכלכליים שבבעלות ההסתדרות. ארבע שנים מאוחר יותר, בשנת 1927, הוגדרו תפקידיה

39 כתב דאר היום. (15, 1923, פברואר). ועידת הפועלים הכללית ביפו. דאר היום, עמ' 3.

40 כתב דאר היום. (15, 1923, פברואר). ועידת הפועלים הכללית ביפו. דאר היום, עמ' 3.

ופעולותיה בחוקת ההסתדרות, בהן חקירה יסודית של המצב הכלכלי של כל המוסדות, בדיקת תקציביהם של המוסדות, השגחה על היחסים בין המוסדות המשקיים השונים והתאמת מדיניותם, פיקוח על הנהלת הספרים והמאזנים של המוסדות ובדיקת ההצעות להקמת מפעלים חדשים.

שני עשורים לאחר מכן, עם הכרזת המדינה, נאמד ההון העצמי של המפעלים ההסתדרותיים בכ-20 מיליון לירות. היה זה כוח כלכלי עצום ממדים ומקור פרנסה עבור 60 אלף עובדים שהועסקו בהם.⁴¹ כדי לא לצמצם את ההתפתחות והגמישות הדרושות לכל ענף במשק, נמנעה "חברת העובדים" מתכנון משקי ארצי ריכוזי והסתפקה בתפקידה הפורמלי כארגון הגג העוסק ביוזמה ובפיקוח. על כך מתחו עליה מתנגדיה ממפלגות המיעוט בהסתדרות ביקורת נוקבת, לפיה הזיקה בין מפעלי המשק ההסתדרותיים ובין "חברת העובדים" רופפת למדי ולא הוקמו הכלים הדרושים לפיקוח ממשי על המפעלים המשקיים של ההסתדרות.⁴²

בעשורים הבאים השתתפה "חברת העובדים" בתכנון, בפיתוח ובהרחבת התעשייה במדינה, ותרמה בכך להעסקת עשרות אלפי עובדים חדשים. החל מאמצע שנות ה-60,

כשהיא מעסיקה כ-200 אלף עובדים, היא הקימה מפעלים במרכז הארץ ובאזורי פיתוח, יזמה את הקמתם של בתי מלון וכפרי נופש, הפנתה כספים להשקעות והלוואות לתכניות פיתוח בענפים ובמוסדות רבים,⁴³ הזרימה כספים להתיישבות העובדת,⁴⁴ לבניית שיכונים לעולים באזורי הפיתוח⁴⁵ ולמטרות רבות נוספות. את ההון הדרוש גייסה



חברת העובדים, הוועד הפועל (מכון לבון)

מקרנות ההסתדרות וממקורותיה. את פעילותה הענפה הטיבה לתאר כותרת בעיתון "הבוקר" שהתפרסמה ביולי 1964 - "חברת העובדים - ענק החולש על משק המדינה".

בסוף שנות ה-70 מצאה עצמה "חברת העובדים" בתפקיד דו ראשי, מצד אחד היא שמשה כארגון העל של ההסתדרות אשר נאבקה נגד גל התייקרויות במשק וארגנה שביתות קונים,

41 דרוקר, י. (1964, 17 יולי). חברת העובדים - ענק החולש על משק המדינה. הבקר, עמ' 4.

42 בן-נתן, נ. (1955, 6 מאי). חברת העובדים באש צולבת. דבר, עמ' 2.

43 כתב על המשמר. (1964, 8 יולי). רבע מיליארד - לפיתוח. על המשמר, עמ' 6.

44 כתב דבר. (1965, 2 דצמבר). חברת העובדים תזרים 20 מיליון להתיישבות. דבר, עמ' 4.

45 כתב דבר. (1962, 9 יולי). חברת העובדים מפנה 35 מיליון לבניית שיכונים. דבר, עמ' 2.

ומצד שני - כמוסד העל של המשק ההסתדרותי רב העוצמה, היא היתה מחויבת לדאוג לרווחי אותם המפעלים אשר ייקרו את מוצריהם.⁴⁶ קונפליקט זה בין זהותה כגוף כלכלי שמטרתו הפקת רווחים, ובין זהותה כגוף רב עוצמה העומד ברשות ציבור העובדים המאורגנים ליצירת חברה צודקת יותר, העלה את השאלה מהי תכלית קיומה של "חברת העובדים".

החל משנות ה־80,
על רקע המהפך
הפוליטי והתמורות
במדיניות החברתית
כלכלית, חלה נסיגה
במשק ההסתדרותי
ובכוחה של "חברת
העובדים"⁴⁷. משבר
עמוק ב"סולל בונה"
חשף את חולשותיה,

חברת העובדים – ענק החולש על משק המדינה

— מאת יגאל דרוקר —

— מאת יגאל דרוקר —

אמר פעם מי שאמר: „השולם בהתחדדות שולח במרר...“ מברר נחמד לדידו על מידת אשמתו של איצחק א. אבן יהודה אם נכיר את משק ההתחדדות, על פי היקף... של דבר שהיה שטח אפילו על אלו הקטנים בראשן. שכן... של ילד, שצמח על ברכיו של ההתלוצץ הראשונים שהיו... אוצרו, גל ופחד לכל עובד, שהוא מוכרח עניים לכל דבר... שהתעוררו על משה הנהרג כולה. על פי דורון ורמב"ם... נגש על ידי מר אבן און מוכיר העובדים של הוסיס... דות, לפני מועד ההתחדדות, מסתבר, כי גם תום מחלת... שור חשני לעצמאות המדינה, מוסר משק העובדים והחל... של הארץ במחלות 58% (מחוזות) שומר על חלק

ובראשן את תופעת היעדר הפיקוח של "חברת העובדים". בשנת 1988, לאור מצבה ולנוכח הביקורת הקשה שנמתחה כלפיה, העביר ישראל קיסר, מזכ"ל ההסתדרות, רפורמה כוללת להבראתה של "חברת העובדים".⁴⁸ עיקרי הרפורמה: הטלת האחריות הניהולית על מנהלי המפעלים, שיתוף עובדים בבעלות על המפעלים באמצעות מניות או אגרות חוב שאינן ניתנות למכירה, והקמת יחידת בקרה ופיקוח במנהלת "חברת העובדים", שבסמכותה המקצועית לבקר את המתרחש בקונצרנים ההסתדרותיים.⁴⁹

באמצע שנות ה־90 איבדה "חברת העובדים" את נכסיה הגדולים בזה אחר זה. תחילה היא איבדה את השליטה בקונצרן כור, שנקלע להפסדים בגובה 1.6 מיליארד שקל בשלוש שנים, לאחר מכן היא נאלצה למכור את "סולל בונה" ובהמשך את קופת חולים הכללית, מהעוגנים החשובים של ההסתדרות. חיים רמון, מי שכבש בסערה את ראשות ההסתדרות בשנת 1994, היה ממתנגדיה הבולטים של חברת העובדים. באחת הרפורמות מרחיקות הלכת בתולדות המדינה פעל רמון במלוא כוחו להבראת ההסתדרות, בין היתר באמצעות מכירת רבים מנכסי חברת העובדים.

46 סולר, ש. (1978, 24 דצמבר). ההתייקרויות ומפעלי ההסתדרות. דבר, עמ' 16.

47 לפקין, ד. (1983, 25 ינואר). המשק ההסתדרותי בנסיגה. מעריב, עמ' 15.

48 דנון, א. (1988, 29 יולי). רפורמה בחברת העובדים. "מעריב, עמ' 5.

49 אבישאול, ש. (1988, 24 אוגוסט). אחריות אישית של מנהלים ושיתוף עובדים בבעלות.

מעריב, עמ' 5.

שנת 1924

הסתדרות הנוער העובד



חברי הנוער העובד בתהלוכת אחד במאי בתל אביב (מכון לבון)

שאלת חיי הנוער העובד בארץ־ישראל, חינוכו וארגונו, העסיקה את מוסדות ההסתדרות מיום הקמתה.⁵⁰ המציאות שבה המוני נערים הועסקו בעבודות כפיים מזדמנות, בבתי מלאכה אפלים ובבתי חרושת, תחת תנאי עבודה קשים, לאורך שעות עבודה רבות, בשכר זעום, ללא הגנה תעסוקתית, ללא הכשרה מקצועית וללא חיים חברתיים, הטרידה את פרנסי היישוב והנהגת ההסתדרות. ועידת ההסתדרות שהתקיימה בפברואר 1924 הטילה על הסניפים לטפל באיגוד הנוער העובד, להטיב את תנאי עבודתו, לשפר את מצבו הכלכלי והתרבותי הירוד, ולקבוע את צורת שיתופו במוסדות ההסתדרות.

לא חלפה שנה ובאוקטובר 1924 הוקמה תנועת "הנוער העובד". קלובים של התנועה החלו להיפתח בכל רחבי הארץ. בפתח־תקווה והסביבה, שם הגיע מניין הנערים שעבדו בחקלאות ובמקצועות המלאכה ל־200, בהם נגרים, מסגרים, בנאים וחייטים, הוקם סניף שארגן עשרות נערים עובדים.⁵¹ בחיפה החלה מועצת הפועלים בעיר לארגן את הנערים

50 כתב הפועל הצעיר. (1923, 4 נובמבר). הנוער העובד. הפועל הצעיר, עמ' 5.

51 סופר דבר. (1925, 24 יולי). הנוער העובד בפתח־תקווה. דבר, עמ' 3.

העובדים שהיו נתונים בתנאי עבודה קשים.⁵² בתל-אביב פקדו 580 חברים את הסניף החדש שהוקם בעיר. בטבריה מנה ארגון "הנוער העובד" כמאה נערים, שעבדו כשוליות של סנדלרים, נגרים ונפחים.⁵³ סניפים נוספים הוקמו בכפר סבא, ברחובות ובמקומות נוספים ביישוב. תוך שנתיים גדשו את הסניפים כ-1200 חברים חדשים שהצטרפו לתנועה, מרביתם המכריע בגילאי 14 עד 18.

ביוני 1925, כשנה לאחר הקמתה, עמדה "הסתדרות הנוער העובד" בפני מבחן כוח ראשון. היה זה במסגרת מאבק עובדים שניהלו הנערים העובדים כנגד אדון קליין, בעליו של בית החרושת לכובעים בירושלים.⁵⁴ בשיאו פתחו הנערים בשביתה שארכה שבועיים בתביעה לשיפור תנאי עבודתם. שביתות דומות שפרצו במקומות שונים בארץ הסתיימו בניצחונות של הנערים העובדים ורוממו את רוחה של התנועה. הנערים העובדים ניהלו שורה של מאבקים נוספים, בהם השביתה בבית החרושת לגפרורים "גבורה" בתל-אביב, ושביתה בקרב הנערים העוסקים בעבודות המחט בטבריה.⁵⁵

"המעשים הגדולים ששינו את גורל ההיסטוריה העברית והארץ, נעשו בעיקר על-ידי הנוער והודות ליכולתו, מסירותו, עוז רוחו והקרבתו." (דוד בן-גוריון)

מלבד ההגנה על תנאי העסקתם, ביקשה "הסתדרות הנוער העובד" להעשיר את חייהם התרבותיים של הנערים העובדים, לצקת תוכן משמעותי בעולמם הפנימי, להדק את קשריהם עם תנועת העבודה בארץ ולהחדיר בהם ערכים ואידאולוגיה באמצעות פעילויות חינוכיות מעשירות. הסניפים שקקו חיים מדי ערב. שולחנות קריאה, משחקים בקבוצות, הרצאות ונשפים העשירו את חוויתם התרבותית של הנערים. במסגרת פעילותה שמה התנועה דגש על הכשרת הנערים והנערות למקצועות הנדרשים. במרוצת שנות ה-40 נפתחו קורסים ללימוד מקצועות המלאכה לנוער העובד, ונחתמו הסכמים להכשרת נערים עובדים ולהסדרת תנאי עבודתם בין ההסתדרות ומרכז "הנוער העובד" ובין התאחדות בעלי התעשייה, להסדרת תקופת הניסיון ותקופת לימודיהם של הנערים. בין מוסדות החינוך הבולטים בתרומתם להכשרה המקצועית של הנוער העובד היה הטכניון, שפתח את שעריו לאורך השנים בפני

52 סופר הארץ. (1924, 3 דצמבר). ארגון הנוער העובד. הארץ, עמ' 4.

53 כתב דבר. (1925, 6 אוגוסט). טבריה ארגון הנוער העובד. דבר, עמ' 3.

54 כתב דבר. (1926, 1 יוני). בירושלים, גמר שביתה. דבר, עמ' 5.

55 כתב דבר. (1959, 7 מאי). הנוער העובד – סיכומן של 34 שנים. דבר, עמ' 4.

אלפי חניכים בקורסים להשתלמויות שקיים בענפי המקצוע השונים טרם הקמת המדינה.⁵⁶ במאי 1959 אוחדה תנועת "הנוער העובד" עם "התנועה המאוחדת" של מפא"י והשתיים הפכו לתנועה אחת - "הסתדרות הנוער העובד והלומד בישראל". במעמד המרגש של ועידת היסוד של התנועה, שהתקיים בהיכל התרבות בתל-אביב, נכחו 810 צירים מ-500 סניפים, שרי ממשלה, חברי כנסת, אנשי ההתיישבות, חברי הוועד הפועל וכאלפיים אורחים, בהם מאות נערי התנועה לבושים בחולצות כחולות, שייצגו כ-80 אלף חברי נוער העובד והלומד בארץ.⁵⁷ בין הנואמים שהתכבדו לשאת דברים על הבמה היה ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, ששלחב את רוחו של הקהל בחזונו על עתיד התנועה ובחשיבות שייחס לבני הנוער. "המעשים הגדולים ששינו את גורל ההיסטוריה העברית והארץ, נעשו בעיקר על-ידי הנוער והודות ליכולתו, מסירותו, עוז רוחו והקרבתו." אמר בן-גוריון.⁵⁸ בנוסף החליטה הוועידה על סגירת שערי "הנוער העובד והלומד" בפני הנוער של "השומר הצעיר" ו"מחנות העולים", וקבלת נוער ערבי לשורותיה - החלטה שהוגשמה עוד באותה השנה עם פתיחת סניפים חדשים נוספים של התנועה בכפרים ערביים רבים, אשר מנו יחד כ-300 נערים ערבים.⁵⁹

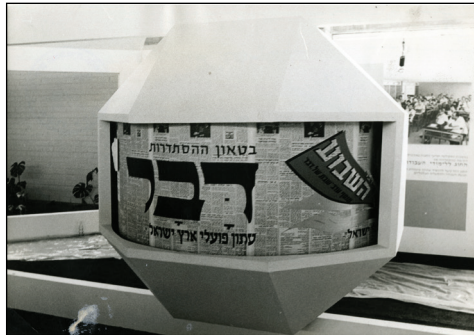


הנוער העובד. תמונה קבוצתית של חניכי הסתדרות הנוער העובד, סניף חיפה, 1934 (מכון לבון)

- 56 כתב הארץ. (11941, 13 יולי). הטכניון להשתלמות הנוער העובד. הארץ, עמ' 3.
- 57 סופר למרחב. (1959, 8 מאי). נפתחה ועידת הנוער העובד והלומד. למרחב, עמ' 1.
- 58 כתב דבר. (1959, 8 מאי). ועידת האחד של הנוער העובד נפתחה בת"א. דבר, עמ' 1.
- 59 כתב דבר. (1958, 31 דצמבר). מאות נערים ערביים לנוער העובד. דבר, עמ' 3.

שנת 1925

עיתון "דבר", עיתון פועלי א"י



עיתון פועלי ארץ ישראל (מכון לבון)

עיתון דבר, עיתון פועלי ארץ-ישראל, נוסד ביוני 1925 על-ידי ברל כצנלסון, והיה יומנה ועיתונה הרשמי של הסתדרות העובדים הכללית (גולדשטיין, 2007). בפועל הוא שימש גם כעיתונה של "אחדות העבודה" ובהמשך של מפא"י. הרעיון להוצאת עיתון יומי על-ידי ההסתדרות נולד כבר בוועידת היסוד של ההסתדרות שהתקיימה בחיפה בשנת 1920. הרעיון, כך שיחזור דוד בן-גוריון במאמר שפרסם בנושא,⁶⁰ עורר ויכוח נוקב בין צירי הוועידה מקרב שתי המפלגות הגדולות, "אחדות העבודה" ו"הפועל הצעיר". בעוד וילנסקי, ממנהיגי "הפועל הצעיר", דרש בנאומו להשהות את צאתו לאור של העיתון עד אשר ישקעו המחלוקות הפוליטיים שהעיבו על המפלגות, הרי ששמואל יבניאלי, ממייסדי "אחדות העבודה", תמך באופן נלהב בהפצת העיתון, שישמש שופר, כהגדרתו, לכל העובדים בארץ. ההצעה שנדחתה בוועידת היסוד קרמה עור וגידים חמש שנים מאוחר יותר.

מלא מרץ וחדוות עשייה פעל מייסד העיתון, ברל כצנלסון, באחת התקופות הפוריות בחייו, לעיצוב פניו של העיתון החדש, החל מבחירת צבע הנייר ועד בחירת הסופרים והעיתונאים שביקש לגייס לשורות העיתון, בהם סופרים עבריים מברית המועצות.⁶¹ מפת העיתונות העברית בארץ-ישראל בעת ההיא היתה מורכבת מעיתונים המזוהים עם זרם אידיאולוגי או עם מפלגה פוליטית. מטבע הדברים, עיתון "דבר", עיתונה הרשמי של

60 בן-גוריון, ד. (1965, 23 יוני). המאבק על הוצאת "דבר". דבר, עמ' 19.

61 סלוצקי, י. (1975, 4 אפריל). סודו של ברל כצנלסון, דבר, עמ' 16.

הסתדרות העובדים הכללית, היה מזוהה עם מפלגת מפא"י ועם הזרם הסוציאליסטי. "הצופה" זוהה עם תנועת המזרחי, "המשקיף" עם תנועת הרוויזיוניסטים, "הבוקר" עם מפלגת הציונים הכלליים - אלה עיצבו את השיח הציבורי (צרפתי, 2007).

היתה זו עיתונות מגויסת. "דבר", החשוב והנפוץ מבין העיתונים, שימש שופרה של העבודה המאורגנת ופיאר בהתלהבות את מעמד הפועלים. לצד זאת, הוא נתפס כעיתון לאומי המייצג את דעת היישוב. על כן, ניתנה בו במה וחופש דיבור לדעות שונות בתוך תנועת העבודה ואף למתנגדיה מקרב המחנה האזרחי, לרבות הרוויזיוניסטים. פריחת עיתונות הילדים המפלגתית החל משנות ה-30 הובילה בשנת 1936 להקמתו של "דבר לילדים", שהשתייך ליומון "דבר" של ההסתדרות וסיפק מענה אידיאולוגי גם לקהל הילדים (שיכמנטר, 2013). משטר הצנע שהוכרז בארץ כשנה לאחר קום המדינה על רקע המשבר הכלכלי העמוק שפקד אותה וגלי עלייה תכופים, העמיד את עיתון "דבר" לראשונה בפני מבחן הנאמנות העיתונאית לשלטון. בעוד העיתונים שהתנגדו למשטר מפא"י,



דוכן עיתונים: עיתוני התקופה, הארץ, הצור פה, דבר, חרות, הבוקר, המשמר, קול העם (ויקישיתוף)

בהם עיתון "הבוקר", מתחו ביקורת נוקבת כלפי מדיניות הממשלה שהקשתה, לטענתם, על חייהם של האזרחים והסוחרים והתסיסה אותם, הרי שעיתון "דבר" נקט בקו מרוסן ונאלץ לתמרן בין מורת הרוח שגילה ציבור העובדים כלפי הממשלה, ובין עמדתה העיקשת של הממשלה, אותה נמנע העיתון באופן מסורתי מלבקר, למעט פרסום טורי דעה ביקורתיים מפעם לפעם.

במרץ 1934 עמד עיתון "דבר" במרכזה של שערורייה משפטית יחד עם ארבעה עיתונים נוספים: "משפטים", "בשער", "דפוסיהם" ו"חזית העם", לאחר שהואשמו בביזיון בית המשפט בשל פרסום מאמרים וידיעות שהיו עלולים להשפיע על חקירת רצח ארלוזורוב. בין הנאשמים שישבו על ספסל הנאשמים בבית הדין העליון בירושלים הצטופף גם ברל כצנלסון, מייסד ועורך העיתון. בפסק הדין קבעו השופטים כי במאמרים שפרסמו העיתונים בנוגע לעדות הנמצאת בחקירה יש אפשרות להשפיע על מהלך החקירה, ולפיכך עברו על סעיף 4 של חוקת בזיון בית המשפט משנת 1929. בהתחשב בהתנצלות שפרסמו העיתונים

דן בית המשפט את עורך העיתון לקנס של 5 לא"י או לחילופין למאסר של שבעה ימים.⁶² באוגוסט 1944, ביום שבת, נפטר בירושלים מייסד העיתון ועורכו, ברל כצנלסון.⁶³ במרוצת השנים דעכה תפוצתו של העיתון, חובותיה הכלכליים של ההסתדרות, שמימנה את הוצאתו לאור ואת הפצתו של העיתון, ניכרו בו. מיזוגו עם עיתון "למרחב" בשנת 1971 אומנם הזניק את מספר המנויים של העיתון לשיא של 43600 מנויים, אך לא היה בכך כדי להשיב את העיתון לימי הזוהר שלו. מאמצע שנות ה-70 התרופפה בהדרגה שליטתן של ההסתדרות ומפלגת השלטון בעיתונות הכתובה בארץ ומעמדן נחלש. עיתון "דבר" הוותיק שעיצב את דעת הקהל מאז קום המדינה איבד מכוחו ומהשפעתו על ציבור הקוראים. בסוף שנות ה-80 הגיע לשיאו תהליך גסיסתה של העיתונות המפלגתית בארץ.⁶⁴ היומונים "על המשמר" ו"דבר", נתפסו כעיתונים אנכרוניסטיים, בזמן שדעת הקהל פנתה לתחרותיות ולסגידה לעולם העסקי. לא חלפו שנים ספורות ועיתונים אלה איבדו שיעור ניכר מקוראיהם ונקלעו למשבר כלכלי חמור. עיתון "דבר" שצבר מדי שנה הפסדים בגובה ארבעה מיליון שקל, חווה את פרפוריו האחרונים. ניסיונות אחרונים להחייאתו באמצעות מיזוגו עם היומון הכלכלי "טלגרף" לא צלחו. בשנת 1995 הודפס גיליונו האחרון של "דבר" לפני ששקע אל ירכתי ההיסטוריה.



דבר. הוועד הפועל של ההסתדרות הכללית, מזכירות בית סולל בונה, שבו שכנו גם משרדי הוועד הפועל ודפוס דבר, 1942 (מכון לבון)

62 כתב דאר היום. (1934, 13 מרץ). פסק הדין במשפט העיתונאים. דאר היום, עמ' 1.

63 כתב הצפה. (1944, 13 אוגוסט). ברל כצנלסון ז"ל. הצפה, עמ' 1.

64 קפרא, מ. (1990, 19 ינואר). גסיסתה המתמשכת. מעריב, עמ' 6.

שנת 1925

תיאטרון האהל, תיאטרון פועלי ארץ-ישראל



ברל כצנלסון. תמונה קבוצתית של ברל כצנלסון עם חברי תיאטרון "האהל" (מכון לבון)

בעיצומה של העלייה השלישית בתקופת היישוב, ברוח ההתעוררות לחיים חדשים בארץ-ישראל עם הקמת מוסדות ה"מדינה שבדרך", נמצא הכרח בהקמת משכן עצמאי לאומנות העברית בארץ. לפיכך, בשנת 1925 נוסד התיאטרון העברי המקורי הראשון, תיאטרון האהל, בחסות ההסתדרות. התיאטרון הציע הצגות, נשפים ספרותיים, תערוכות אומנותיות וביטוי אומנותי לפועל בעיר, בכפר, בעמק ובגליל.⁶⁵

משה הלוי, מנהלה הראשון של התיאטרון, ראה בחזונו את התיאטרון כבמה חווייתית לאמנים צעירים וחסרי ניסיון בראשית דרכם, שיטפחו במרוצת השנים קריירה מקצועית במסגרת התיאטרון. הוא הכשיר שחקנים מוכשרים מקרב הפועלים החלוצים, הקים וטיפח את התיאטרון ללא כל התגייסות חיצונית, וראה עצמו משוחרר ונבדל ממרכזי האומנות האירופאים, עליהם מתח הלוי ביקורת נוקבת בהרצאותיו. לצד ההצגות אירח ה"אהל" תערוכות ציירים לאמנים ביישוב.⁶⁶ קהל רב וסקרן פקד את האולם הקטן של הסטודיו ושוטט אל מול עשרות התמונות של האמנים שהיו תלויות על גבי קירות הקרשים.⁶⁷ ב-24

65 מתיתיהו. (12, 1930, אוקטובר). לחברי ה"אהל". דבר, עמ' 3.

66 גוטמן, נ. (11, 1928, מאי). תערוכת האמנים ב"אהל". הארץ, עמ' 3.

67 כתב דבר. (20, 1926, ינואר). חג הפתיחה בתערוכת "אהל". דבר, עמ' 3.

במאי 1926 עלתה באולם הגימנסיה הצגת הבכורה של האהל בהשתתפות אמנים, סופרים, עיתונאים וקהל רב. ההצגה שכללה שבעה מחזות קצרים מיצירותיו של י. ל. פרץ הלהיבה את המבקרים⁶⁸ שהגדירו את האירוע "מאורע גדול בחיינו האומנותיים!"⁶⁹ בשנותיו הראשונות חיפש התיאטרון את דרכו האומנותית וחתר לעצב את אופיו על פי קו תיאטרלי חלוצי.⁷⁰ הצגותיו הראשונות, "נפשי-פרץ", "ירמיהו", "הדייגים" והמחזה התנכי "יעקב ורחל", זכו לאהדת הקהל ולתגובות נלהבות מצד מבקרי התיאטרון, שציניי לשבח את סגנונות התפאורה, התלבושות הצבעוניות והמוזיקה היפה. למחמאות זכו אף שחקניו החלוצים המוכשרים. בהצגות אלו בלט האלמנט הסוציאלי-מעמדי, ואלמנטים לאומיים וסוציאליסטים התמזגו בהצגות באופן בלתי נפרד.

בשנות ה-30 הציבה "האגודה למען האהל", שנוסדה לצורך גיוס עזרת הציבור לתיאטרון החלוצי, אתגר משמעותי בפני שחקני התיאטרון - הגברת מספר המחזות שעולים מדי שנה משני מחזות לששה מחזות. לכיסוי ההוצאות הניכרות הכרוכות בהעלאת ההצגות ועל רקע המחסור הכספי ממנו סבל התיאטרון החליטו באגודה על הגדלת מספר החברים ועל גיוס תרומות, לפיכך פנו אל פועלי היישוב שהתיאטרון יקר לליבם להירתם ולתרום לתיאטרון בשעת מצוקתו.

התמיכה הכספית המועטה שגייס התיאטרון מציבור הפועלים וקשיי הקיום של התיאטרון הובילו את מייסדו, משה הלוי, לפנות למועצת ההסתדרות בדרישה לסיוע שנתי בסך 600 לא"י. ואכן, על אף המאורעות הקשים ביישוב ובסיוע כספי התרומות, העלה התיאטרון עד הקמת המדינה הצגות נוספות רבות, בהן "שבתאי צבי", "מסעות בנימין", "המעגל הלבן", "הורדוס ומרים", "אופרה בגרוש" ו"החיל האמין שווייק", אחת ההצגות החשובות והנצפות ביותר של התיאטרון.

"אין פלא שהרעיון על יצירת תיאטרון פועלי ארץ-ישראל מצא לו הד בציבור, וצעירים רבים הצטרפו אליו. הטמפו של החיים הסוערים באותה התקופה, המרדנות החלוצית אשר היתה בה, הרטט והחרדה לכל מפעל חדש, וביחוד למפעל תרבותי עברי - כל זה השתקף בלי כל ספק גם ביצירות הראשונות של ה"אהל" (משה הלוי, 1937)

68 המאירי אביגדור. (1926, 26 מאי). פתיחת האוהל. הארץ, עמ' 2.

69 רושצ'וק, י. (1926, 24 מאי). הצגת הפתיחה של הסטודיה "אהל". הארץ, עמ' 4.

70 הלוי, מ. (1937, 5 ספטמבר). דרכי התיאטרון העברי. דבר, עמ' 25.

הקהל שגדש את התיאטרון היה מורכב מצעירים רבים, אלה שיקפו את אופיין הסוער של יצירותיו הראשונות ברוח התקופה. "אין פלא שהרעיון על יצירת תיאטרון פועלי ארץ-ישראל מצא לו הד בציבור, וצעירים רבים הצטרפו אליו.⁷¹" הטמפו של החיים הסוערים באותה התקופה, המרדנות החלוצית אשר היתה בה, הרטט והחרדה לכל מפעל חדש, וביחוד למפעל תרבותי עברי – כל זה השתקף בלי כל ספק גם ביצירות הראשונות של ה"אהל".

המיתון הכלכלי שפקד את המדינה בשנות ה-60 לא פסח על מוסדות התרבות והתיאטראות ברחבי הארץ. הקהל שהדיר רגליו מקופות התיאטראות בשל מחירי הכרטיסים הגבוהים הביא לשפל כלכלי את כלל מוסדות התרבות. החלטת הממשלה להקים ועדת שרים לבדיקת מצב התיאטראות על רקע מצבם הכספי העגום לא שינתה את המציאות הקשה.⁷²

לבסוף הוכרע גורלו של תיאטרון האהל. ביוני 1969, 44 שנים לאחר שנוסד, הוציא בית משפט השלום צו פינוי כנגד תיאטרון האהל שנוצטווה לפנות את מקום משכנו ברחוב בילינסון בתל-אביב לאחר שבמשך מספר שנים לא עמד בתשלום שכר דירה בסכום של 100 אלף לירות – בכך ירד המסך על תיאטרון האהל.⁷³

בכרזות (מכון לבון): האהל מזמין את הקהל הרחב להצגות "היער", "ירמיהו", "יושה עגל" ו"יעקב ורחל", באולם מוגרבי בתל-אביב.



71 הלוי, מ. (5 ספטמבר). דרכי התיאטרון העברי. דבר עמ' 25-26.

72 כתב הצפה. (1966, 11 יולי). ועדה לבדיקת מצב התיאטראות. הצפה, עמ' 1.

73 כתב מעריב. (1969, 12 יוני). צו פינוי הוצא נגד תיאטרון "אהל". מעריב, עמ' 8.

שנת 1926

תנובה. אספיקה חקלאית



תנובה מרכז (מכון לבון)

בשנות ה-20 דרש ענף החלב ביישוב. מצב המחלבות, על אף המשאבים הרבים שהושקעו בהן וההבטחה הכלכלית שהיתה טמונה בהן על דעת המומחים בחקלאות, לא היה מזהיר.⁷⁴ בעלי משקים, יצרני החלב, שפתחו מחלבות במושבות החדשות בציפייה רבה ותקוות גדולות לשגשוג הענף, נחלו אכזבה ומצאו את עצמם נלחמים על קיומם. הם חשו ניצול מהליך מכירת החלב, שמרגע שיצא ממשקיהם ועד הרגע שהגיע לצרכן הוא עבר דרך קבלנים ומוכרים על חשבונם. כך התפזרה ההכנסה הגבוהה בענף בין כיסים רבים, למעט אלה של בעלי המשקים, שנשאו בעיקר ההשקעה ונותרו עם כמחצית בלבד מהסכום ששילם הצרכן. רבים מהם שקלו למכור את הפרות ולסגור את הרפתות, אחרים ציפו לשינוי משמעותי, שבלעדיו לא ראו זכות קיום לענף.

באותם ימים חל מפנה בתולדות התנועה הקואופרטיבית הצרכנית בישראל, ורבים ממשקי החלב ראו בה פתרון לכשלים בהליך המכירה של התוצרת. "המשביר", שקם שנים ספורות קודם לכן, תפס תפקיד חשוב בחיי הציבור החקלאי ובשיווק תוצרתו. כמי ששימש כמכשיר

74 גולדמר, א.מ. (1925, 2 אוגוסט). להתאחדות המחלבות. הארץ עמ' 3.

למסחר סיטונאי של המשק ההסתדרותי וכספק הגדול ביישוב, החל "המשביר" לפעול אף בתחום החלב. תוך זמן קצר מכרה מחלבת "המשביר" עשרות אלפי ליטרים של חלב מדי חודש מתוצרת מחלבות המשקים של העובדים.

בין המחלבות הרבות שמכרו את תוצרתם ליהודי היישוב באמצעות "המשביר", היו מחלבות הרפת בקיבוץ קריית ענבים ובמושב עטרות, הסמוכים לירושלים. בשל מודל המכירה המסורבל ראו בעלי המחלבות הללו, כמו רבים אחרים, הכרח בהקמת קואופרציה מיוחדת העומדת ברשות עצמה ומתנהלת על-ידי המשקים עצמם. בשנת 1924 חברו המשקים בקריית ענבים, במושבה מוצא ובמושב עטרות, הסמוכים לירושלים, והקימו מחלבה משותפת, שלימים תיקרא "תנובה". המחלבה לא היתה אלא מחסן גדול בשוק מחנה יהודה אליו הובא החלב בכדים (אלכסנדר, 2007).

בשנותיה הראשונות עיצבה "תנובה" את דרכה וזהותה. הוחלט כי "תנובה" תקבל את התוצרת אך ורק מהמשקים של חברי הסתדרות העובדים, ואילו יצרנים אחרים, משקים שאינם מעסיקים את הפועל העברי, לא ישותפו בתנובה. במציאות זו, כלל התוצרת החקלאית של היהודים בארץ-ישראל נמכרה בדרך קואופרטיבית ומעורבותו של הוועד הפועל ב"תנובה" היתה עמוקה. בין המוצרים שמכרה "תנובה", מלבד החלב ומוצריו, שהיוו את ליבת פעילותה, היו ביצים, עופות, דבש, ירקות, פירות ומגוון תבואות. התוצרת



תנובה - חיפה (ויקישיתוף). אוסף צילומים של הצלם זולטן קלוגר

המגוונת שנמכרה על ידה הלכה והתרבה. שוק הצרכנים העיקרי של "תנובה" הגיע מקרב תושבי היישוב העברי, שכן הערבים בארץ העדיפו חלב עזים זול והבריטים השתמשו בחלב משומר.⁷⁵ תוך שנים ספורות מיום הקמתה דיווחה תנובה על גידול בשיעור של 25 אחוז מדי שנה בתנובת החלב במשקים הקשורים בתנובה.

המחסור בחלב והגידול המהיר באוכלוסייה בשלהי שנות ה-30 חייב את תנובה בהשקעות גדולות, בהרחבתן ובשכלולן של המחלבות העירוניות ובהקמת מחלבות חדשות בירושלים

75 מאמר מערכת. (15 דצמבר). הד מאורעות פ"ת. השומר הצעיר ורשה, עמ' 11.

ובחיפה. בנוסף, החלה תנובה בפתחת מחלבות אזוריות, בהן בדגניה שבעמק הירדן, בתל יוסף שבעמק יזרעאל ובכפר מלל שבשרון. הקמת המחלבות האזוריות שיקפה שינוי בתפיסת השיווק והצריכה של מוצרי החלב. במקום הובלת החלב הטרי לעיר לשם עיבודו לתוצרת, הובילו מהמחלבה מוצרי חלב מוכנים, תוצרת שעובדה במקום.⁷⁶



כרזה: תנובה. (מכון לבון)

עד הקמת המדינה זכה משק החלב לתנופה גדולה. בעשור זה הוכפל ייצור החלב, זאת כתוצאה מההתפתחות הכלכלית במשק הארץ-ישראלי לאחר המרד הערבי, הניתוק בין המשק הערבי לזה היהודי, וניתוק הארץ מהיבוא בעקבות מלחמת העולם השנייה, שהובילו לצמיחת הייצור החקלאי המקומי (שביט וגלעד, 1981). תנופה זו נמשכה גם בעשור הבא, שבו היתה "תנובה" אחת השלוחות החשובות ביותר של הסדרות הפועלים החקלאים, ואחת ממוסדות המשק ההסתדרותי החשובים, ששלטה יחד עם "המשביר" ו"סולל בונה" על המשק בכל ענפי האספקה החקלאית. בכך החזיקה חברת העובדים בכל מפעליה הכלכליים החשובים של הסדרות העובדים – "סולל בונה", "המשביר" ו"תנובה". העובדה שהיתה המוסד

היחיד המוכר על-ידי

ההסתדרות לשיווק תוצרת חקלאית, והעובדה שחברותם של היצרנים בהסתדרות ובהסתדרות החקלאית, היתה מותנית בכך שישווקו את תוצרתם באמצעות "תנובה", הידקה מאוד את הזיקה העמוקה בין ההסתדרות, המשקים ו"תנובה".⁷⁷ מצבם הקשה של החקלאים בשנות ה-60 והתסיסה הגוברת של היצרנים והצרכנים על המחירים הגבוהים, הובילו את פנחס לבון, מזכיר ההסתדרות, לפרק את המבנה שנוצר ואת שליטתן של מפעלי ההסתדרות, "תנובה", "המשביר", ו"סולל בונה", באמצעות רפורמות שהצלחתן היתה מועטה בלבד.



ארגזי תנובה (מכון לבון)

76 סופר דבר. (1936, 7 ינואר). נפתחה מחלבת תנובה בעמק יזרעאל. דבר עמ' 9.

77 בן חיים, ש. (1959, 13 מרץ). הגיע תור תנובה והמשביר, מעריב עמ' 10.

שנת 1926

"הפועל" – איגוד הספורט של ההסתדרות



הפועל – מועצת הפועל המכמורת 28.6.1969 ישראל קיסר יושב במרכז (מכון לבון)

הקמת "הפועל" במאי 1926 עוררה תסיסה פוליטית ביישוב. עוד בטרם עלו שחקניה לשחק במגרשה הביתי הראשון הצמוד לשכונת הצריפים ביפו, שבבעלות משפחת אבו לאבן הערבית, געשו הרוחות. עבור רבים היתה זו קריאת תיגר כנגד האגודה היריבה "מכבי", שהיתה מזוהה עם המרכז הפוליטי. בעיתון "דואר היום", יומון עברי שהופיע בעת ההיא בארץ-ישראל, המזוהה עם הימין הפוליטי, התפרסם מאמר נוקב תחת הכותרת "מפלגתיות גם בספורט!" כשהכתב עמנואל כוכבי מתריע מפני נגע המפלגתיות:

"עומדים אנו כיום לפני עובדה של יסוד אגודת ספורט בשם "הפועל" בערי ארץ-ישראל ואין כל ספק שהדבר יעשה את שלו גם במושבות. נגע המפלגתיות חדר גם לשלווה זו של הספורט. הנגע פשה גם בשורות אותם הצעירים המאורגנים בהסתדרות ה"מכבי" הארצית שחרתו על דגלם שש עשרה אותיות אש: "נפש בריאה בגוף בריא". אין למצוא את האשם באותם צעירים. אשמים כאן אנשים שמחוסר הבנת תעודתה של ההסתדרות ה"מכבי" שלחו יד לסכסוך בין אחים.⁷⁸ בפני ספורטאי "מכבי" בחולצות הכחולות הופיעה לפתע "הפועל"

78 כוכבי, ע. (1926, 21 יוני). "מפלגתיות גם בספורט! דאר היום, עמ' 1.

סדין אדום. בחיפה הכריזה "מכבי" חרם ומנעה מקבוצותיה להתחרות בקבוצות "הפועל".⁷⁹ הלך הרוח המפלג הכביד על "הפועל" גם בזירה הספורטיבית. את משחקה נגד "המפקדה הראשית ביר-סלים" באפריל 1926 סיימה קבוצת "הפועל" בכדורגל בתבוסה של 2-4, כשאת ניתוח המשחק תיאר כתב עיתון "הצפון" בלשון פיוטית: "בהתחלה הרגיש 'הפועל' כי ביום זה מזלו ישחק לו והתחיל בהתקפה נמרצת עליידי קומבינציה שטרן-יעטבי שהגיעו עליידי מסירות יפות כמעט עד השער של הצבאיים. האחרונים שיחקו נגד הרוח והשמש ומצבם לא היה נוח ביותר. לזה צריך להוסיף כי השוער מר פהידו שיחק כמתחיל ממש. אבל הפעם התקפתם הועמדה על יד שורת הבקים והתור בא לצבאיים להתקדם ולנסות את מזלם. מסירות של מוניק והטכניקה היפה של מקולה הצילו את המצב."⁸⁰



קבוצת מתאגדים של הפועל במונטריאול. "הפועל הוא הגואל" (מכון לבון)

בשנות ה-30 ניעשה ניסיון להרחיב את פעילות התאגדות "הפועל" למדינות רבות בעולם מתוך כוונה לגייס באמצעותה בני נוער לתנועה הציונית וכאמצעי למאבק בתנועה הרביזיוניסטית, ניסיון שכשל עם פרוץ מלחמת העולם השנייה (קאופמן, 2011). מגמה הפוכה מזו שבגולה מוכת המלחמה התרחשה בארץ. עד קום המדינה הפכה "הפועל" לאגודת הספורט החזקה בארץ. מספר חבריה הגיע ל-12 אלף

ומספר סניפיה צמח ל-140, כשהיא נשענת על עוצמתה של ההסתדרות.⁸¹ באותה השנה תוכנן להיבנות האצטדיון המרכזי של תנועת הפועלים על שמו של דב הוז, בסיוע כספי התרומות וההכנסות שהניב מסעה של קבוצת הכדורגל לאמריקה, אלא שלבסוף השתלטה ההסתדרות על מגרש "באסה" ביפו, מגרשה הביתי של קבוצת "שבאב אל-ערב", ושיחקה בו מאז ועד היום (כיום אצטדיון בלומפילד).

עד שנות ה-70 היה ענף הכדורגל בארץ חובבני. נציגי "הפועל" ו"מכבי" דחו על הסף את הרעיון למקצוענות, והסכימו למתן פיצוי סמלי לשחקנים עבור "שעות הבטלה" בלבד.

79 פיגלין, נ. (1926, 25 יוני). טשטוש גבולין. הצפון, מכתבים למערכת, עמ' 6.

80 כתב הצפון. (1926, 30 אפריל). התחרות כדור רגל, "הפועל" ... הצפון, עמ' 7.

81 כתב דבר. (1948, 27 יוני). "הפועל" - אגודת ספורט הפועלים העבריים. דבר. עמ' 3.

אף-על-פי-כן, במרוצת השנים חדר הכסף לענף מתקציבי פרסום שהשקיעו חברות מסחריות מהסקטור הפרטי בקבוצות הכדורגל.

חדירת המקצוענות לענף הכדורגל גרר בשנות ה-80 דיון נוקב על דמותו ואופיו של הענף ואף הוביל למחלוקת פנימית עמוקה בהסתדרות. בעוד ש"חברת העובדים" החליטה בתום דיון סוער לתמוך כספית בקבוצת הפועל, כמו ראשי ההסתדרות והביעו התנגדות מוחלטת למהלך. את העמדה הנחרצת ביותר נגד הפיכת הענף למקצועני הביע מזכ"ל ההסתדרות, ירוחם משל, שאמר: "הפועל צריך לעסוק רק בספורט עממי ובספורט במקומות העבודה ולוותר על הספורט הבזבזני שמשלמים בו בדולרים."⁸²

"הפועל" הרגיש כי ביום זה מזלו ישחק לו והתחיל בהתקפה נמרצת על-ידי קומבינציה שטרן-יעטבי שהגיעו על-ידי מסירות יפות כמעט עד השער של הצבאיים. האחרונים שיחקו נגד הרוח והשמש ומצבם לא היה נוח ביותר. לזה צריך להוסיף כי השוער מר פהידו שיחק כמתחיל ממש. אבל הפעם התקפתם הועמדה על יד שורת הבקים והתור בא לצבאיים להתקדם ולנסות את מזלם. מסירות של מוניק והטכניקה היפה של מקולה הצילו את המצב. (תיאור המשחק. עיתון "הצפון").



הפועל תל אביב במשחק נגד נבחרת הולנד. זהו המשחק הראשון שנערך באצטדיון בלומפילד, 1962 (ויקישיתוף)

82 סופר דבר. (1983, 28 יולי). משל מתנגד לתמיכת חברת העובדים בהפועל. דבר. מדור הספורט, עמ' 4.

שנת 1927

ברית פועלי ארץ-ישראל



ברית פועלי ארץ ישראל. חברי ברית פועלי ארץ ישראל צועדים בתהלוכת אחד במאי בחיפה (מכון לבון)

החל משנת 1923 עם תום העלייה השלישית ובימי העלייה הרביעית נקלע היישוב למיתון עמוק (חלמיש, 2004). שוק העבודה בארץ התקיים בצל משבר ארגוני וחומרי עמוק. רעב, אבטלה וקושי קיומי חמור איימו על הפועלים העברים שעסקו בבניית הארץ. מצבו של ציבור הפועלים הערבים בארץ היה ירוד, לא פחות מזה של הפועלים העברים. הם היוו עבור המעסיקים כוח עבודה זול במלחמת הקיום הכלכלית ששררה בארץ, והועסקו בתנאים ירודים ובשכר נמוך.

אלה מביניהם שעבדו לצד הפועלים העברים בעבודות הרכבת, הדואר והטלגרף, השתייכו ל"הסתדרות פועלי הרכבת, הדואר והטלגרף בארץ-ישראל", ארגון שהוקם כחלק אוטונומי של ההסתדרות הכללית (גוז'נסקי, 2014). חבריו הערבים חשו חוסר שייכות מוחלט להסתדרות ודשדוש במקום אל מול הפועל העברי.⁸³ בשנת 1927 עמד הארגון בפני פרשת דרכים. כך, בראשית תקופת המנדט נוצר שוק עבודה מפוצל. מצד אחד ניצבו הפועלים העברים, שהתקשו לעמוד בתחרות עם הפועל הערבי בשל עלות שכרו הנמוכה, ומצד שני ניצבו הפועלים הערבים, שסבלו מתנאי עבודה קשים ושכר נמוך (ברנשטיין, 1996). במציאות

83 כתב דבר. (1927, 7 יולי). לעתידה של ההסתדרות פועלי הרכבת. דבר, עמ' 2.

זו, על מנת להגן על הפועל היהודי מפני תחרות מול הפועל הערבי על ההיצע המצומצם של מקומות עבודה, נסגר המשק היהודי בפני הערבים (חלמיש, 2004), אך פתרון זה, המוכר כ"כיבוש העבודה", אידיאולוגיה שקידשה את המאבק על עבודה עברית, רק החריף את הבעיה.

בעיני רבים הפתרון למצב התעסוקה הירוד היה נעוץ בהקמת ארגון משותף לשני המגזרים, הערבים והיהודים יחד. את עמדתה הפומבית בעד הארגון המשותף הסבירה ההסתדרות בחשיבות הרבה שהיא רואה בסולידריות ובעמידה לצדם של הפועלים הערבים במאבקם על עתידם הכלכלי והתרבותי ולשיפור תנאי העסקתם. יחד עם זאת, באופן סמוי, ביקשה ההסתדרות בדרך זו לרסן את התחרות אל מול הפועלים הערבים הזולים ולהשוות בתנאי השכר ביניהם. בכך קיוו לצמצם את העדפת המעסיקים להעסקת פועלים ערבים. הקריאות להקמת ארגון משותף גברו לנוכח הריבוי הטבעי של האוכלוסייה הערבית והחשש הגובר של הפועלים העברים מפני איבוד מקומות העבודה.

שאלת עתידם התעסוקתי של הפועלים הערבים, עלתה לדיון בוועידה השלישית של ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, שהתכנסה בקיץ 1927. ההמון

שגדש את בית העם בתל-אביב, כ-8000 איש, קיווה כי הוועידה תפנה את הזרקור מטיפול בעניינים הסתדרותיים לטיפול בעניינים לאומיים כלליים. במרכז הדיונים נבחנה ההצעה לצרף את הפועלים הערבים אל כ-25 אלף החברים בהסתדרות, שהיוו כ-75 אחוז מכלל



הפועלים העברים בארץ.⁸⁴ שאלת הארגון המשותף נבחנה זמן רב בשני מישורים: במישור

ברית פועלי ארץ ישראל. פטריק קונרוי, בכיר בהתאחדות העובדים בקנדה, עם ערבים חברי ברית פועלי ארץ ישראל בסניף התנועה בנצרת (מכון לבון)

האידיאולוגי ובמישור הפרקטי. בעוד שבמישור הפרקטי היתה תמימות דעים על הצורך בשיפור תנאי העסקתו של הפועל הערבי והשוואת תנאיו לפועל העברי מהסיבות שהוזכרו לעיל, הרי שבמישור האידיאולוגי התעורר קושי ששיקף קונפליקט בין שני ערכים יסודיים: בין הסוציאליזם ובין ההגשמה הציונית (שפירא, 1973). בן-גוריון שראה בפתרון בעיית הפועל הערבי את הפתרון למצוקת הפועל העברי ובכך את המפתח להמשך הציונות, תמך ב"ארגון משותף",

84 רבינוביץ, א.ז. (1927, 7 יולי). הוועידה השלישית של ההסתדרות. דבר עמ' 3.

אך יחד עם זאת ביקש לשמור על הפרדה, ולו פנימית, על מנת לשמור על העבודה העברית שהיתה הייסוד להקמת מדינה יהודית. על כן, הצעת מפלגת "פועלי ציון שמאל" (יוצאי "פועלי ציון" שסירבו להתאחד עם "אחדות העבודה"), ליצירת הסתדרות בינלאומית אחת, נדחתה על הסף.⁸⁵

בן-גוריון הבהיר את עמדתו בנאום שנשא בפתח הוועידה: "כל פועל יהודי בארץ מקבל בשמחה אמיתית כל גילוי של התעוררות בקרב הפועלים הערבים המכוון להתארגנותו של



פועל ערבי ויהודי בהפסקת עבודות הבינוי (ויקישיתוף. הארכיון הציוני המרכזי)

הפועל הערבי לשם הטבת מצבו והרמת תרבותו, ויגיש לו בנאמנות את כל עזרתו.⁸⁶ אך יחד עם זאת, סייג בן-גוריון את דבריו וציין כי על הפועלים הערבים להשתחרר תחילה מכל יחס של איבה והדגיש כי הפועלים העברים בארץ הם ציוניים ובאו לארץ "אך ורק הודות לציונות". בסיום הוועידה התקבלה פה אחד ההחלטה ליצור ברית בין לאומית של פועלי א"י, לקידום השותפות בין הפועלים היהודים ובין הפועלים הערבים.

בשנים הבאות נדחו הצעות שונות להחלפת ההסתדרות הכללית של הפועלים העברים בארגון בינלאומי אחד המכיל אגודות מקצועיות מעורבות

של פועלים ערבים ויהודים. לצד זאת נמשכו הפעולות ליצירת ברית בינלאומית במתכונת שונה. הרעיון היה ליצור ארגון-גג בינלאומי אחד, שתחתיו יפעלו שתי חטיבות נפרדות, אחת יהודית ואחת ערבית (שפירא, 1973). הארגון החל את פעילותו בשנת 1927, אך רק כעבור חמש שנים, בשנת 1932, הבשיל הרעיון והוחלט על הקמת "ברית פועלי ארץ-ישראל".

"כל פועל יהודי בארץ מקבל בשמחה אמיתית כל גילוי של התעוררות בקרב הפועלים הערבים המכוון להתארגנותו של הפועל הערבי לשם הטבת מצבו והרמת תרבותו, ויגיש לו בנאמנות את כל עזרתו. ואולם - אנו מקווים שהפועלים הערבים ישתחררו קודם כל מכל יחס של איבה, אשר האפנדים בארץ זורעים סביב המפעל הציוני." (דוד בן-גוריון, 1927).

85 כתב דבר. (1930, 8 אוגוסט). החלטות מועצת ההסתדרות. דבר, עמ' 3.

86 כתב דבר. (1927, 7 יולי). הוועידה השלישית של ההסתדרות. דבר, עמ' 3.

שנת 1940

הסכם קיבוצי ראשון ביישוב. תוספת יוקר לפועלים



תוספת יוקר. מק"י המפלגה הקומוניסטית הישראלית, הפג נה בעד תוספת יוקר ונגד העלאת המחירים בחיפה. 1973 (מכון לבון)

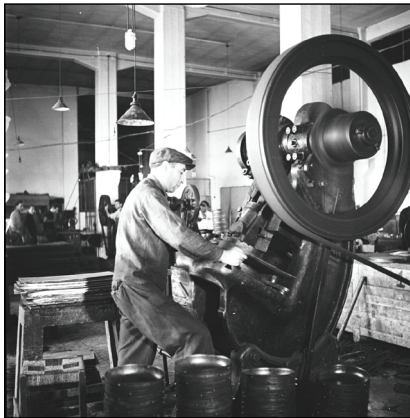
בסוף שנות ה-30 עלתה לדיון שאלת תוספת יוקר לפועלים. התייקרות המחירים ביישוב עקב המלחמה וחוסר העבודה הממושך בארץ, עוררו את הצורך בקביעת תוספת השכר שיש לשלם לפועלים בהתאם לעלייה ברמת החיים.⁸⁷ לראשונה מיום הקמתה ניצב מול ההסתדרות גורם המייצג ישירות את בעלי המפעלים - התאחדות בעלי התעשייה, אחד מהארגונים הבולטים שייצג את "המחנה האזרחי" ביישוב, שדרש להיות צד בהסדר. אומנם על ציר הזמן נוסדה התאחדות בעלי התעשייה כחמש שנים בלבד לאחר הקמת ההסתדרות, אך במרוצת השנים היא לא שותפה כלל בהסדר כלשהו ביחסי עבודה קולקטיביים.

באוקטובר 1939 התכנסה הוועדה המשותפת שהורכבה מנציגי התאחדות בעלי התעשייה ומנציגי מועצת פועלי תל-אביב לדיון בשאלה הסבוכה הנוגעת להעלאת שכרם של פועלי התעשייה בתל-אביב. לאחר סדרת ישיבות קדחתניות שנמשכה שישה ימים ברציפות הגיעו הצדדים להסכם, לפיו תשולם לעובדים תוספת יוקר. ההסכם עלידי שני הצדדים כי המחלקה הסטטיסטית של הסוכנות היהודית תקבע תוך שבוע את גובה התוספת.

87 כתב הצפה. (31, 1939, אוקטובר). הושג הסכם על תוספת יוקר.... הצפה, עמ' 3.

כמו כן, הסכימו הצדדים כי תשלום תוספת היוקר לפועלים לא תחייב באופן גורף את כל המפעלים התעשייתיים, אלא את אלה מביניהם שיכולים לעמוד בתשלום, בכפוף לאישור של ועדה פריטטית ויישוב מחלוקות במחלקת העבודה של הסוכנות. לא פחות מ־60 בעלי מפעלי תעשייה בתל־אביב והסביבה הגישו ערעור לוועדת הערעורים של הנהלת הסוכנות נגד הנהגת תוספת יוקר במפעליהם. אלה טענו שאינם יכולים לעמוד בתשלום תוספת היוקר בשל מצבם הכלכלי הקשה.

ההסכם לא החזיק זמן רב וכבר בפברואר 1940 הודיע התאחדות בעלי התעשייה על ביטולו, זאת לאחר שמרבית המפעלים, שהעסיקו מאות פועלים, החליטו לא לשלם את תוספת היוקר. ביטול ההסכמות הוביל לתסיסת עובדים ולגל שביתות בדרישה לתוספת היוקר המובטחת. המשך התייקרות המחירים, שנאמדה על־ידי ההסתדרות ב־25 אחוז, העלתה ביתר שאת את הצורך בחתימה על הסכם עבודה קולקטיבי הנוגע לתוספת יוקר.



תעשייה עברית - "פלז" מפעלי מתכת (ויקי־שיתוף). אוסף צילומים של הצלם זולטן קלוגר

בדצמבר 1940 נחתם הסכם עבודה קיבוצי ראשון בנושא יוקר המחיה בין נציגי התאחדות בעלי התעשייה ובין נציגי ההסתדרות, בהם דוד רמז ואהרון בקר. על פי ההסכם, שתוקפו נקבע לשלושה חודשים, כל הפועלים במפעלי התעשייה המשתכרים למעלה מ־65 גרוש ליום יזכו לתוספת יוקר בשיעור של 15 אחוז עד 20 אחוז. מכסת התוספת תדורג לפי ענפי התעשייה ותחול גם על הפקידים העובדים במפעלי התעשייה.⁸⁸

החשיבות ההיסטורית של ההסכם הוא בשיתוף הכוחות בין הגורמים ובמיצוב ההסתדרות כגוף ממלכתי, שאינו נשמע לתביעות הפועלים בלבד

ומשיג את מבוקשם מתוך עוצמתו הרבה, אלא נשמע לכלל השחקנים מתוך אחריות ממלכתית וטובת המדינה שבדרך. תפיסה זו נמשכה ביתר שאת לאחר קום המדינה, זאת בניגוד לדעה הרווחת. אריה שנקר, נציג התאחדות התעשייה במשא ומתן, הסביר את מניעי הארגון בחתירה להסכם: "עשינו זאת מתוך רצון והכרה מלאה כדי שהפועל העברי לא יהיה במצוקה. כ־90 אחוז מפועלי בתי החרושת הגדולים יקבלו תוספת יוקר, נשארו רק בתי החרושת שאינם יכולים לשלם. טוב היה אילו היתה לנו יכולת לשנות את רמת החיים."⁸⁹

88 כתב הבקר. (1940, 5 דצמבר). הסכם על תוספת יוקר לפועלי התעשייה. הבקר, עמ' 4.

89 כתב הארץ. (1940, 5 דצמבר). הושג הסכם לתוספת יוקר בתעשייה. הארץ, עמ' 1.

שנת 1941

הקמת איגוד פועלי הדפוס



איגוד פועלי הדפוס – כינוס ארצי ראשון של פועלי הדפוס בארץ ישראל, 1942 (מכון לבון)

התארגנות ראשונה בענף הדפוס התרחשה כבר בשנת 1897. פועלי הדפוס בירושלים, שהתלוננו על תנאי עבודה קשים, שעות עבודה מרובות ושכר זעום, החלו להתארגן במטרה לשמור על זכויותיהם ועל תנאי העסקתם, אך נתקלו במעסיק עיקש שפעל בעוצמה כנגד ההתארגנות.⁹⁰ ניסיון ההתארגנות שסוכל על-ידי בעלי הדפוס חודש כעבור חמש שנים, זאת לאחר שתנאי העסקתם הוסיפו להיות ירודים וקשים. דרישותיהם שלא נענו הובילו לשביתה שאומנם לא צלחה, אך רוממה את רוחם והטיבה מעט את תנאיהם.

עם הקמת ההסתדרות פעלו אגודות הדפוס במסגרת מועצות הפועלים המקומיות. רק במאי 1947 רוכזו כל פועלי הדפוס תחת איגוד ארצי עם הקמת "איגוד פועלי הדפוס". שנתיים לאחר מכן החליטה המועצה הארצית של האיגוד לחתום על הסכמים עם בתי הדפוס ולדרוש מהממשלה להקים בית-ספר מקצועי לעבודות הדפוס.⁹¹ ואכן, בשלהי שנות ה-50 פתח בית-הספר החדש את שעריו וקלט כ-40 תלמידים. באותה עת היה איגוד פועלי הדפוס

⁹⁰ כתב דבר. (12, 1950, דצמבר). מקצוע הדפוס ואיגודו בישראל. דבר, עמ' 5.

⁹¹ כתב דבר. (26, 1949, יוני). נעלה מועצת פועלי הדפוס בירושלים. דבר, עמ' 1.

אחד האיגודים החזקים בהסתדרות.⁹² מספר פועלי הדפוס באיגוד הגיע ל-5520 חברים, שהועסקו ב-370 בתי דפוס וב-51 מפעלי נייר.

באמצע שנות ה-50 דיברו בענף הדפוס על מהפכה טכנולוגית.⁹³ בקונגרס ה-3 של הפדרציה הגרפית הבינלאומית שנערכה בשווייץ, אליו שיגר איגוד הדפוס בארץ נציג יחיד, עמד במרכז הדיונים המעבר משיטת הבלט - שיטת ההדפסה באמצעות סידור אותיות מגולפות בולטות עשויות מתכת, שהומצאה עוד באמצע המאה ה-15 על-ידי יוהאן גוטנברג, לשיטת דפוס האופסט (Offset printing) - שיטת הדפסה מודרנית המבוססת על צילום דפים על גבי לוחות אלומיניום דקות הניתנות לשימוש חוזר ולמעבר בין בתי דפוס.

שיטת האופסט החדשה הבטיחה להפוך את בתי הדפוס למעבדות צילום משוכללות ולהגביר את תפוקת המכונות. ספר ראשון שהודפס באותה עת בארה"ב ללא שימוש באותיות מתכת, היה הסנונית הראשונה שבישרה על בואה של טכנולוגיית האופסט החדשה.

עובדי הדפוס קיבלו את בשורת ההתקדמות הטכנולוגית ברגשות מעורבים. מצד אחד, היא טמנה בחובה הבטחה למעבר מעבודה סיוזיפית וקשה בסביבת עבודה מזוהמת מאבק עופרת, לתנאי עבודה נוחים יותר. מצד שני, היא עוררה דאגה רבה ואימה על עתידם



בית דפוס "אומנות" תל-אביב, אולם מכונות (ויקישיתוף)

התעסוקתו של עובדי הדפוס במקצועות שהיו עתידיים להיעלם מן העולם. בשנת 1961, כ-19 שנה לאחר שהרעיון להקמת המוזיאון נולד בכינוס הארצי הראשון של פועלי הדפוס, חנכו פועלי הדפוס את מוזיאון הדפוס שהוקם בעיר צפת למען שימור המורשת.⁹⁴ לצדו הוקמו חדרי נופש עבור חברי האיגוד לצרכי אירוח בימי עיון מקצועיים.

עשור ארוך חלף עד שמכונות האופסט הראשונות הגיעו לארץ בשנות ה-70. במהלך העשור הקדיש איגוד פועלי הדפוס את עיקר מרצו וזמנו בשיפור תנאי העבודה של פועלי הדפוס, בהגברת השתלמויות מקצועיות לפועלים, במיגור תאונות העבודה בענף הדפוס ובהגברת הבטיחות. במושב המועצה הארצית ה-15 של איגוד פועלי הדפוס, שהתקיים

92 כתב דבר. (5 פברואר). נפתחה המועצה הארצית של איגוד פועלי הדפוס בישראל.

93 אסף, צ. (10 נובמבר). בתי הדפוס הופכים למעבדות. דבר, עמ' 7.

94 עשני, י. (24 אוגוסט). פועלי הדפוס הקימו מוזיאון. דבר, עמ' 8.

ב־1965, הסתפקה המועצה בהודעה צוננת, לפיה היא מקבלת בברכה את ההתקדמות הטכנולוגית, אך יחד עם זאת היא דורשת בתוקף שהכנסת הציוד האוטומטי החדש לא תפגע בתנאי העבודה. היתה זו דרישה מהשפה אל החוץ המנותקת מהמציאות.

בשנות ה־80, עם כניסתה של הטכנולוגיה החדשה, התאפיינו יחסי העבודה בענף הדפוס בריבוי סכסוכי עבודה ובשביתות קשות שפרצו על רקע ההשלכות על העובדים.⁹⁵ במוקד המאבק עמד עיתון "הארץ". שם פעל בעל העיתון, עמוס שוקן, במלוא העוצמה כנגד פועלי הדפוס באמצעות מאבטחים קשוחים ששכר למשימה המיוחדת, כפי שהטיב לתארה עיתון מעריב: "שוקן לקח בעלי שרירים לשבור העבודה המאורגנת".⁹⁶ המאבק בעיתון "הארץ" גלש במהרה ליתר בתי הדפוס של העיתונים הגדולים בארץ. ירוחם משל, מזכ"ל ההסתדרות, הצהיר כי את הטכנולוגיות החדשות יש להנהיג בהסכמות ובמו"מ ולא במחתרת.⁹⁷ הדרישות העיקשות שהציבו הנהלות בתי הדפוס לצמצום כוח האדם נתקלו בהתנגדות עזה מצד הפועלים, אך בתום מאבק ממושך ורווי יצרים חלחלה ההכרה בקרב הפועלים כי אין בכוחם לבלום את דהירת הטכנולוגיה. מכונות הדפוס הישנות חלפו מן העולם ויחד איתן נעלמו מקצועות דפוס אחדים וצומצם כוח האדם בענף.

בתמונה העליונה: אנשי העלייה השנייה: אגודת פועלי הדפוס בירושלים - מוצג בצריף הנשיא (ויקישיתוף).
בתמונה התחתונה: עיתון דבר נוסד בשנת 1925 ונסגר סופית בשנת 1996 (ויקישיתוף).



95 גולן, י. (1980, 13 אוקטובר). הוועדה המתאמת של האיגוד המקצועי... דבר, עמ' 4.

96 בשן, ט. (1984, 5 מרץ). שוקן לקח בעלי שרירים לשבור עבודה מאורגנת. מעריב, עמ' 2.

97 גולן, י. (1980, 14 אוקטובר). משל: טכנולוגיות חדשות יש להנהיג במו"מ ולא במחתרת. דבר, עמ' 4.

שנת 1944

"המשביר לצרכן". מסחר סיטונאי



אחד במאי, המשביר המרכזי. עובדי המשביר המרכזי בתהלוך
כת אחד במאי, 1952 (מכון לבון)

רעיון הקמתו של המוסד הכלכלי המסחרי "המשביר" נרקם במוחם של קבוצת פועלים מהגליל בשנת 1916, על רקע ימי המלחמה הקשים וסכנת הרעב שעמדה בפתח. המייסדים, שביקשו להקל על הוצאות המחיה של חבריהם הפועלים ולאפשר את קיומם הכלכלי בשעת המשבר, ייסדו אגודה קואופרטיבית הקרויה "המשביר", במטרה לרכוש חיטה ומוצרי מאכל שונים ולמכור אותם לחבריהם הפועלים במחירים נמוכים ממחירי השוק הגבוהים.⁹⁸

הסחורות שסיפקו את צרכי המחיה הבסיסיים של החברים ומשקיהם במושבות, בעיר ובכפר, נרכשו מההון הראשוני שהתקבל מהלוואות, מתרומות ומרכישת מניות של חברים, בהם פועלים, חקלאים, מורים ופקידים. בין הסחורות שאוחסנו במחסנים ובחנויות אפשר היה למצוא מגוון עשיר של מוצרים, החל מתוצרת חקלאית: חיטה, שעורה, תירס, ירקות; דרך מוצרי צריכה: ביצים, עופות ובשר; ועד לנעליים ישנות שנקנו מהממשלה הצבאית ונמכרו לפועלים. תוך שנים ספורות זקף לזכותו "המשביר" הצלחה רבה והגשים את המטרה שלשמה הוקם - הצלת היישוב מרעב בימי המלחמה. אלא שתפקידו ההיסטורי לא הסתיים בכך.

אף-על-פי ש"המשביר" נולד כמוסד עצמאי ובלתי מפלגתי, שביקש לשמור על עצמאותו וניהל את ענייניו באמצעות אספת בעלי המניות, הרי שהחיבור להסתדרות שזה עתה נוסדה

98 כתב העברי. (9 פברואר). משבוע לשבוע, המצב בארץ-ישראל. העברי, עמ' 14.

היה טבעי. מניות יסוד של המשביר נמסרו לידי ההסתדרות לראשונה בשנת 1923 לאחר החלטה שהתקבלה בעניין זה בוועידה הכללית של חברת "המשביר", לפיה כ-60 אחוז מהרווחים יועברו לקרן של "המשביר" וכ-40 אחוז מהרווחים יחולקו בין המוסדות השונים של ההסתדרות.

באותן שנים החלה ההסתדרות בפעולה רחבה להגברת פעילות "המשביר", הן באמצעות פעולות הסברה עלידי אסיפות, הוצאת חוברות וכרוזים גם בשפה הערבית, הן באמצעות הקניית מניות "המשביר" לאלפי הפועלים בארץ והפצת מניות בכורה של "המשביר" לציבור הרחב. בין היתר חוייבו כל חברי ההסתדרות פועלי הרכבת, הדואר והטלגרף לרכוש את מניות "המשביר".⁹⁹ המאמץ נשא פרי ותוך שנים ספורות שימש המשביר המרכזי כמכשיר למסחר סיטונאי של המשק ההסתדרותי וכספק הגדול ביישוב. לצד המחסן המרכזי שהלך והתרחב

נפתחו סניפים חדשים במושבות ובערים, נוספו מטבחים והוקמו שתי מאפיות, האחת בתל-אביב והשנייה בשומרון.¹⁰⁰ בנוסף, "המשביר" ביקש להגביר את הפצת התוצרת המקומית הישראלית ובלבד שהיצרנים יעמדו במחירים הוגנים, הנחות מקסימליות, אספקה תקינה ושירות איכותי. עד ערב הקמת המדינה איגד "המשביר" במסגרת פעילותו הענפה עשרות אגודות צרכנים ומשקים וסיפק



המשביר המרכזי – תמונה קבוצתית בסניף אילת של המשביר לצרכן, אפרים ליפשיץ שלישי מימין, יעקב אפטר חמישי מימין. 1960 (מכון לבון)

לצרכנים המאורגנים תחתיו את כלל המצרכים החיוניים, בהם תבואות שונות מיבול המשקים, מוצרי טקסטיל והנעלה, ציוד משרדי, חומרי בניין, ציוד חקלאי וציוד טכני, כגון טרקטורים ומכונות חרושת.¹⁰¹

מעבר לפעילותו הנמרצת שהתמקדה בשירותי האספקה לצרכנים המאורגנים במסגרתו, פעל "המשביר המרכזי" לפיתוח תעשייה עצמית באמצעות רכישת מפעלי תעשייה.¹⁰² להגשמת הרעיון הקים "המשביר" בשנת 1942 את המחלקה לתעשייה, והחל בסדרת רכישות של מפעלי תעשייה בתחום המזון, החקלאות, ההלבשה וההנעלה. את חלקם רכש

99 כתב הפועל הצעיר. (1924, 22 יולי). בעבודה ובהסתדרות. הפועל הצעיר, עמ' 17.

100 כתב הארץ. (1924, 18 מרץ). בקלוב הספורטיבי, סניפים חדשים למשביר. הארץ, עמ' 2.

101 כתב הארץ. (1939, 12 יולי). המשביר המרכזי מוסיף להתרחב. הארץ, עמ' 3.

102 כתב הארץ. (1945, 29 אוגוסט). תעשיית המשביר המרכזי. הארץ, עמ' 3.

בשותפות עם "סולל בונה".¹⁰³ בין היתר רכש "המשביר" מפעלי תעשייה שהעסיקו יחד מאות עובדים, בהם "מפעלי שמן" (לייצור שמני מאכל), "המגפר" (לייצור מוצרי גומי ונעליים), "הצמר" (לעיבוד צמר), "אביזר" (לייצור חלקים למכוניות ולטרקטורים), "חברת הסוכר הארצישראלית" ו"מנעל" (להספקת הזמנות לצבא).

בשנת 1943, לצד מסע הרכישות של מפעלי התעשייה, החליט "המשביר" על הקמת חברת העזר "המשביר לצרכן", שמילאה תפקיד בהפצת תוצרי התעשייה של "המשביר" בערים.¹⁰⁴ תחילה החלו לקום ברחבי הארץ חנויות נעליים וחנויות מיוחדות, שהציעו מכירה ישירה במחירים מוזלים לחברי "המשביר", ובמרוצת השנים הוקמו סניפים של "המשביר לצרכן", תחילה בערים המרכזיות ובהמשך בערים נוספות בארץ.¹⁰⁵ היו אלה חנויות כל-בו גדולות הממוקמות ברחובות מרכזיים, שהשתרעו על פני מאות מטרים במבנים בני כמה קומות, גדושים במרבית המצרכים הנחוצים לבית ולמשפחה. "המשביר לצרכן" עורר תרעומת בקרב סוחרים מקומיים שזעקו להרס המסחר הפרטי באותם מקומות ולאובדן פרנסתם.¹⁰⁶ עד מהרה הפך "המשביר" לארגון קואופרטיבי חזק ומלוכד של צרכנים ולאחד המפעלים הכלכליים החשובים ביותר של ההסתדרות לצד "סולל בונה", "תנובה" וחברת הביטוח "הסנה". לכווחו הצרכני רב העוצמה, ששירת היטב את כלל חברי ההסתדרות על משקיהם ומפעליהם, יוחס תפקיד חשוב אף מבחינה לאומית בחיזוק המשק ובפיתוח הארץ.



חנוכת המשביר לצרכן בבאר שבע (ישי גוריון. מכון לבון)

103 כתב המשקיף. (1945, 4 יולי). במסגרת השאיפה לפיתוח התעשייה. המשקיף, עמ' 3.

104 כתב הארץ. (1944, 11 אוקטובר). המשביר המרכזי מתכונן להתרחבות. הארץ, עמ' 3.

105 כתב דבר. (1949, 18 נובמבר). נפתח המשביר לצרכן בחיפה. עמ' 24.

106 כתב חרות. (1950, 28 דצמבר). המשביר בא להרוס את המסחר הפרטי... חרות, עמ' 4.

שנת 1946

המחלקה לעזרה הדדית



קרן ביטוח. קופת חולים וקרנות פנסיה – כינוס של קרן ביטוח לפועלי הבנין במלאת 15 שנה לקרן 1945-1960, שנת 1950 (מכון לבון)

בסוף שנות ה-20, על רקע משבר כלכלי עמוק שפקד את היישוב בארץ, אבטלה גואה, מחסור כספי, ייאוש וסכנת רעב,¹⁰⁷ נקטה ההסתדרות בשורה של צעדים בהולים לבלימת המשבר. בין היתר החליט הוועד הפועל על הענקת מענקים כספיים למובטלים. עד מהרה השתרכו תורים ארוכים של מחוסרי עבודה מקרב חלוצי היישוב בלשכת העבודה. המראות הבלתי שגרתיים עוררו תחושות השפלה והרהורים נוקבים על המפעל החלוצי ועל מפעל העלייה, שזימן ליישוב מוכה האבטלה גלי עלייה נוספים בדרך.

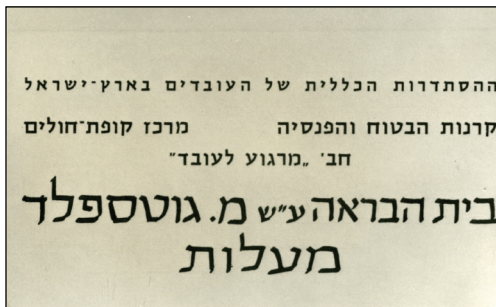
לאחר שזכתה לכתף קרה מצד ממשלת המנדט, שהסתפקה בפתרונות מוגבלים (דורון, 1990), תלתה ההסתדרות תקווה בוועד הפועל הציוני, שנרתם לסייע ופעל לבלימת המשבר. מלבדו נעזרה ההסתדרות במוסד "משען", קרן הלוואות למובטלים, שהקימה ההסתדרות העובדים הציונית בשנת 1931. קרן "משען", העניקה עזרה לפועלים מובטלים שהיוו 35% מכוח עבודה שמנה 26000 עובדים. תחילה באמצעות הלוואות, בהמשך על-ידי מענקי עזרה, ולבסוף באמצעות רשת שירותים חברתיים, שנועדו להחזיר מספר רב מהם למעגל העבודה (שינדלר, 1977).

107 מ.ג. כתב הארץ. (1926, 31 אוקטובר). על הפרק. הארץ, עמ' 1.

לצד קרן "משען" הקימה ההסתדרות כמה מוסדות נוספים לעזרה הדדית ולביטוח סוציאלי, בהם "קרן נכות" (1930), לסיוע במקרים של אובדן כושר עבודה, תחלואה כרונית ותחלואה נפשית; "קרן חוסר עבודה" (1932), לסיוע למובטלים; "קרן מציב" (1937), לתמיכה במשפחות של חברי ההסתדרות ששכלו את מפרנסיהן; ו"קרן דור ודור" (1943), לטיפול בבעיות הזקנה, באמצעות הענקת קצבאות לחברי ההסתדרות קשישים שנותרו ללא מקור מחיה, ללא קרן פנסיה ותגמולים, או לקשישים שכל האמצעים שבידם אינם מספיקים לקיומם (ניצן, 2014). מוסדות אלה לטיפול בשירותי סעד עיצבו את מדיניותה של ההסתדרות בתחום הביטוח הסוציאלי בשני העשורים ראשונים לקיומה ביישוב היהודי.

"לצד קרן "משען" הקימה ההסתדרות כמה מוסדות נוספים לעזרה הדדית ולביטוח סוציאלי, בהם "קרן נכות" (1930), לסיוע במקרים של אובדן כושר עבודה, תחלואה כרונית ותחלואה נפשית; "קרן חוסר עבודה" (1932), לסיוע למובטלים; "קרן מציב" (1937), לתמיכה במשפחות של חברי ההסתדרות ששכלו את מפרנסיהן; ו"קרן דור ודור" (1943), לטיפול בבעיות הזקנה"

במרץ 1946 הקימה ההסתדרות את המחלקה לעזרה הדדית וביטוח סוציאלי, במסגרת פעילותה בתחום הביטחון הסוציאלי. בין פעולותיה הראשונות היא סייעה לארגון אמהות עובדות בהגשת עזרה לחברות חולות שנזקקו לאשפוז, בהשגחה על יד מיטתן ובסידורן בבית החולים. תפקידה וסמכויותיה של המחלקה התמקדו בשני היבטים מרכזיים: ייצוג ההסתדרות בשאלות החקיקה הסוציאלית, ופיקוח על מוסדות הגמל והביטוח של ההסתדרות, לצד הוועד המפקח של קופת חולים.



קרנות הבטוח והפנסיה, בית הבראה ע"ש מ. גוטספלד, מעלות (מכון לבון)

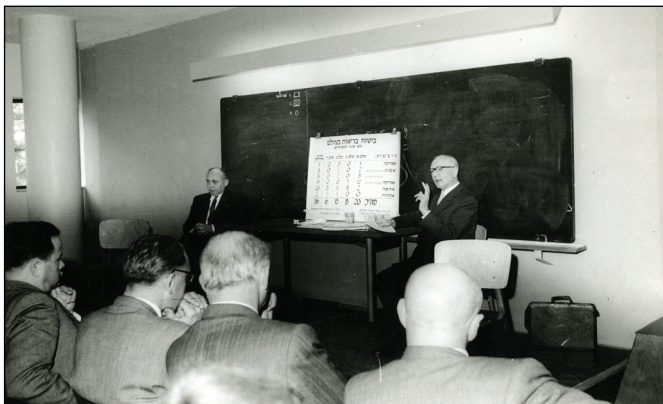
עם הקמת המדינה עמדו על סדר יומה של המחלקה לעזרה הדדית כמה אתגרים חשובים, בהם פתרון בעיית הפנסיה לעת זקנה, הגדלת הסיוע למשפחות החברים אחרי מותם של המפרנסים, ביטוח כל חברי ההסתדרות בביטוח הדדי למקרה של מוות, והקמת בתי אבות ובתי מרגוע לחברי הקרנות. בסוגיות אלו ואחרות נישאו עיני חברי המחלקה והעובדים

אל עבר הממשלה החדשה שזה עתה קמה בציפייה לגיבוש תכנית סדורה ומקיפה לביטוח

סוציאלי. שורה של נתונים מדאיגים, בהם הגידול הגובר במספר המובטלים, הזינוק במספר הנפגעים בתאונות עבודה, הרעת המצב הבריאותי בארץ והעלייה בתמותה, לא השאירו את הממשלה החדשה אדישה, וזו הקימה את הוועדה לתכנון ביטוח סוציאלי במשרד העבודה בראשותו של ד"ר יצחק קנב.

במאי 1950 הגישה הוועדה את תכניתה לממשלה. התכנית כללה שלושה שלבים: השירותים הסוציאליים שיוענקו לכלל האוכלוסייה, סוגי הביטוח שיוענקו לכלל האוכלוסייה וסוגי הביטוח שיוענקו לעובדים ולחקלאים. בין סוגי הביטוח נמנים עשרה ביטוחים: אשפוז חינם לכל, השלמת הרפואה המונעת, ריפוי שיניים לכל ילד, טיפול רפואי לחסרי אמצעים, פנסיות לעת זקנה, מענקים לכל נולד, מענקים למשפחה במקרה מוות, פנסיות סוציאליות לזמן מעבר, ביטוח חובה לחקלאים ולאוכלוסייה העובדת וביטוח אבטלה.¹⁰⁸ באפריל 1954 קיבלה פעילותה הענפה של המחלקה לעזרה הדרת של ההסתדרות ביטוי מובהק עם כניסתו לתוקף של חוק הביטוח הלאומי, שכלל בין השאר את הביטוח לעת זקנה, אלמנות ויתומות, ביטוח אמהות לכלל האוכלוסייה וביטוח תאונות עבודה לעובדים שכירים.

בשנת 1968, כארבעה עשורים לאחר הקמתם, מוזגו מוסדות העזרה ההדרת של ההסתדרות, "משען", "דור לדור" ו"מציב", ונקבע משכנם החדש ברחוב בלוך בתל-אביב.¹⁰⁹ ביטוי נוסף לפעילות ההסתדרות בתחום זה ניתן בראשית שנות ה-70 עם העברתו של חוק המחייב תשלום ביטוח אבטלה. חוק זה ביטא את הרחבתה והעמקתה של מערכת הרווחה החברתית בישראל.



יצחק קניבסקי וג'ורא לוטן מציגים את התכנית לביטוח סוציאלי בישראל.
תכנית קנב (מכון לבון)

108 כתב הבקר. (1950, 21 מאי). פורסמה תכנית בטוח חובה. הבקר, עמ' 2.

109 כתב על המשמר. (1968, 21 פברואר). מיזוג מוסדות העזרה ההדרת. על המשמר, עמ' 5.

שנת 1947

בית-הספר לפעילי ההסתדרות



בית הספר לפעילי ההסתדרות. סמינר לפעילי תעשייה בבית הספר. יושבים מימין: 1. שלמה סלע. 4. אהרון בקר. 5. זלמן ארן (מכון לבון)

חגיגות ה־1 במאי בשנת 1947 נפתחו בטקס הקמת "בית-הספר לפעילי ההסתדרות" וחניכת משכנו החדש בשכונת קריית מאיר בתל־אביב. במעמד החגיגי נכח קהל רב ומכובדים רבים, בהם יוסף שפרינצק ויצחק שקולניק, שבירכו על הקמת המפעל החינוכי החדש. בית-הספר, שנקרא בפי רבים "האוניברסיטה העממית לפועלים", נוסד ביוזמתו של זלמן ארן, שעל שמו נקרא המוסד, והיה ממפעלי החינוך הפועלי החשובים בארץ. הבניין החדש המוקף בפרדסים ירוקים, שעלותו הסתכמה ב־55 אלף לירות, איפשר לקיים בתחומו כשלושה סמינריונים ולאכלס כ־120 משתתפים. הוא הציע ספרייה המכילה 10,000 כרכים, 20 חדרי מגורים לשהות בתנאי אירוח נוחים, ארבעה חדרי עיון, שני אולמות כנסים, חדר אוכל ומטבח חדיש. תקציבו השנתי של המוסד עמד על 25 אלף לירות.¹¹⁰

מטרתו של המפעל החינוכי החדש היתה להכשיר שכבת אוכלוסייה גדולה מקרב פעילי ההסתדרות לתפקידים חברתיים וכלכליים באמצעות העמקת ידיעתם ומקצועיותם בתחומים אלה, זאת מעבר להשכלתם הכללית.¹¹¹ בליבם של ראשי ההסתדרות פעם לא רק רעיון ההשכלה הרחבה למעמד הפועלים, אלא חזונם להשתלבות בוגרי המוסד החינוכי במוסדות

110 כתב על המשמר. (1947, 2 מאי). נפתח ביה"ס לפעילי ההסתדרות. על המשמר, עמ' 8.

111 כתב דבר. (1947, 31 דצמבר). בית-הספר לפעילי ההסתדרות. דבר, עמ' 2.

הכלכליים של ההסתדרות, במוסדות הלאומיים ובתפקידי מפתח משמעותיים בתחומי אחריות מרכזיים במדינה, בהם עבודה, אבטלה, תעשייה ועלייה.

הקמת בית־הספר ביטאה מגמה כלל עולמית של תנועות הפועלים להכשיר שכבת נציגים מטעמם לקראת אתגרי המחר. את ההשראה לפתיחת בית־הספר שאבו מייסדיו ממוסדות השכלה דומים שפעלו בעולם לקידום מעמד הפועלים, בהם מוסד רוסקין קולג' באוקספורד שבאנגליה, שהיה המוסד החינוכי הגבוה של תנועת האיגודים המקצועיים באנגליה שנוסד ב־1899,¹¹² האקדמיה של הפועלים בפרנקפורט שבגרמניה ובית־הספר לפועלים בווינה.

שינויים חברתיים־כלכליים

שחלו באותן שנים, בהם ההתפתחות התעשייתית, שינויים בחוקי החליפין הבינלאומיים, התהוות חוקים סוציאליים, התהוות מסגרות מוניציפליות והולדתם של תפקידים מנהלתיים וכלכליים חדשים - כל אלה חייבו את תנועות הפועלים והאיגודים ברחבי העולם להתאים את עצמן למציאות החדשה. ההסתדרות, שהתהוות בינה ובין הממסד היה מטושטש,



בית־הספר לפעילי ההסתדרות. תמונה קבוצתית של מורים שהשתלמו בבית הספר לפעילי ההסתדרות (מכון לבון)

ראתה בכך יעד הכרחי. על כן, היא ביקשה לרכוש את הידע שיסייע בידה להשתלב במוסדות הלאומיים, להיות מעורבת בקביעת המדיניות הכלכלית ובחקיקת החוקים הסוציאליים, ולהוות גורם בעל השפעה וידע מול המעסיקים והמוסדות המשפיעים.

בחלוף עשור רשם המפעל החינוכי הצלחה רבה. צמיחתה המהירה של ההסתדרות וגלי העלייה ההמוניים הביאו רבבות משתתפים מקרב חברי ההסתדרות להשתתף בהכשרות שהציע בית־הספר, בהן סמינרים עשירים בידע, ימי עיון וכנסים בתנאי אירוח נוחים.¹¹³ המועמדים לקורסים השונים נבחרו על־ידי הנהלת בית־הספר בהליך שבו השתתפו מועצות הפועלים ומחלקת ההסברה של ההסתדרות. בין התכנים שנלמדו: ידיעת ההסתדרות והאיגוד המקצועי, סוציולוגיה וידיעת ישראל, הבנת מקורות תנועת העבודה, מקורות ההסתדרות, מטרותיה ואופן פעולתה, מדעי החברה ועוד.

112 ד"ר פרויס, וו. (1955, 29 ספטמבר). המרכז להכשרת פסקני פועלים... דבר, עמ' 6.

113 כתב דבר. (1957, 9 מאי). בית־הספר לפעילי ההסתדרות. דבר, עמ' 5.